

полісних держав. Кожна з них, як правило, мала невелику територію, яка обмежувалася межами головного міста та хорою (сільська територія навколо міста, діаметром в кілька кілометрів). Поліси з порівняно великою територією, такі як Спарта та Афіни, являли собою виняток із загального правила.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ариан. Поход Александра. М.: «МИФ», 1993.

2. Гомер. Іліада (пер. Борис Ген). К.: «Центр навчальної літератури», 2020.

3. Гомер. Одиссея (пер. Борис Ген). М.: «Центр учебной литературы», 2020.

4. Фукидід. Історія (пер. Г. Стратановського). М.: «Азбука», 2016.

5. Ксенофонт. Історія Греції (пер. Л.И. Горбачевського). М.: «АСТ», 2010.

6. Плутарх. Сравнительные жизнеописания. М.: «Правда», 1987. Т.1, 2..

7. Коттерилл Г.Б. Древняя Греция. М. 2007.

8. Сергеев В.С. История Древней Греции. Москва; Санкт-Петербург, 2008.

Ярослав Попенко,

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

ОФОРМЛЕННЯ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО КОРДОНУ КОРОЛІВСТВА РУМУНІЯ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ВЕРСАЛЬСЬКОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ПЕРЕДУМОВИ, ХІД ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Експансіоністська політика королівської Румунії впродовж перших десятиліть ХХ ст. не була випадковою чи спонтанною. Вона реалізовувалася політичним керівництвом в межах державної ідеї створення «Великої Румунії». Загалом зовнішня політика країни в роки Першої світової війни та особливо після її завершення, стала показовою з точки зору відстоювання власних національних інтересів та завоювання статусу лідера у Балканському регіоні.

Загалом ідея об'єднання румунської нації виникла в Трансільванії і з часом поступово поширилася в Молдавії та Валахії. Саме у Валахії оформилася ідеологія консолідації всіх східно-романських народів. Революція 1848–1849 рр. значно активізувала процес румунського національного самоусвідомлення та прагнення до створення держави. Отримавши незалежність, румунський політичний провід оцінив переваги геополітичного розташу-

вання держави. Саме Румунія «закривала» шлях Російській імперії для поширення її впливу на Балканах.

З іншого боку, війна 1877–1878 рр. та підписаний Сан-Стефанський мир, дали юридичний привід для формування ідеї створення «Великої Румунії». Одним із положень якої стало захоплення всієї Бессарабії. Більше того, румунське керівництво поступово впроваджувало твердження, що Бухарест є «вартовим західної цивілізації» у гирлі Дунаю і наполягало на «вибірковості автохтонних румунів». Поступово територіальні претензії поширилися і на всю Добруджу. Водночас, питання про Трансільванію практично не піднімалося, оскільки остання перебувала у складі Австро-Угорської імперії. Навпаки, румуни намагалися підтвердити свою лояльність до Відня. Це засвідчив і підписаний між ними договір 1883 р. В 1900 р. між Віднем та Бухарестом була підписана військова конвенція, яка визнавала територіаль-

ні претензії Румунії на всю Бессарабію та частину Болгарії (північно-східні міста Силістра, Руссе, Шумен та Варна).

Отже, на початок ХХ ст. ідея «Великої Румунії» передбачала включення до складу Королівства земель Південної Добруджі, Трансільванії, Буковини та Бессарабії. Саме вони стали головною метою зовнішньополітичної діяльності Бухаресту у першій чверті нового століття. Початок Першої світової війни державний провід Королівства сприйняв як реальну можливість продовження політики створення «Великої Румунії». Водночас, румунські лідери усвідомлювали, що втілити її в життя вдасться лише завдяки дипломатичному «балансуванню» між Четвертим союзом та Антантою.

* * *

Метою запропонованої публікації є висвітлення переговорного процесу румунської дипломатії на Паризькій конференції, головною ціллю якого було здобуття юридичного визнання світовою спільнотою виключного права Бухаресту на приєднання Бессарабії, а також аналіз положень Паризького (Бессарабського) протоколу від 28 жовтня 1920 р. В цьому контексті слід зазначити, що саме Бессарабія відіграла «ключову» роль в оформленні північно-східного кордону «Великої Румунії».

Для дослідження окресленої проблеми коротко охарактеризуємо здобутки попередників, які стали науковим підґрунтям для сучасних дослідників.

Вперше тема «бессарабського питання» знайшла своє відображення в публікаціях учасників тих подій¹. Військово-політична ситуація навколо територіальної належності Бессарабії відображена у роботах С. Назарія, С. Суляка, І. Левіта та ін.² Дослі-

дженню зовнішньополітичної діяльності Румунії в цей період присвячені роботи інших дослідників³. Осторонь вивчення питання державно-правової приналежності Бессарабії впродовж становлення Версальської системи не залишилися західноєвропейські та румунські дослідники⁴. Водночас, історико-правовий досвід вирішення «бессарабського питання» у першій чверті ХХ ст. не втратив свого практичного та науково-дослідницького інтересу і нині.

международных отношений (1919–1920 гг.). Парижская мирная конференция. Тирасполь : Литера, 2012, 240 с.; Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии. Документы и материалы / Виноградов В.Н., Ерещенко М. Д., Семенова Л.Е., Покивайлова Т.А. Москва : Индрик, 1996, 380 с.; Суляк С. Русины в период Первой мировой войны и русской смуты. Русин. 2006. № 1 (3). С. 46–65; Суляк С.Г. Хотинское восстание: причины и последствия. Русин. 2018. № 3 (53). С. 115–151. DOI: 10.17223/18572685/53/8.

3 Бойко П. Бессарабский вопрос по итогам Первой мировой войны. Русин. 2014. № 4 (38). С. 47–60. DOI: 10.17223/18572685/38/4; Мельтюхов М.И. Бессарабский вопрос между мировыми войнами 1917–1940. Москва : Вече, 2010. 464 с. Попенко Я. «Бессарабське питання» на Паризькій мирній конференції (осінь-зима 1919 р.). Схід. Аналітично-інформаційний журнал. Серія: Історичні науки. 2018. № 4 (156). С. 56–60. DOI: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2018.4\(156\).140985](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2018.4(156).140985). Попенко Я. «Я не хочу тут згадувати минуле. Моя роль – зайнятися сьогоденням та дивитися у майбутнє»: діяльність А. Вайди-Воеводи на Паризькій конференції (грудень 1919 р. – березень 1920 р.). Європейські історичні студії: науковий журнал. 2019. № 12. С. 136–155.

4 Suveica S. «Russkoe Delo» and the «Bessarabian Cause»: The Russian Political Emigrés and the Bessarabians. IOS Mitteilung. 2014. № 64. 53 p.; Bossy R. Amintiri din viața diplomatică (1918–1940). Vol. 1. București, 1993. 340 p.; Goldstein E. Winning the Peace: British Diplomatic Strategy Peace Planning, and the Paris Peace Conference, 1916–1920. New York : Clarendon Press of Oxford University Press, 1991 pp. xix. 307; Burian A. Geopolitica lumii contemporane. Chișinău : Tipografia Centrală, 2003, 356 p.; Dobrinescu V.-Fl. Bătălia diplomatică pentru Basarabia. 1918–1940. Iași, 1991, 286 p.; Dobrinescu V.-Fl., Tompea D. România la cele două Conferințe de Pace de la Paris (1919–1920, 1946–1947). Un studiu comparativ. Focșani, 1996, 168 p.; Scurtu I. Istoria României în anii 1918–1940. Evoluția regimului politic de lademocrație la dictatură. București, 1996. 428 p.; Goșu A. Recunoașterea internațională unirii Basarabiei cu România. Ioan Pelivan la Conferința de pace de la Paris (1919–1920). Revista istorică. Academia Română. 1993. № 9–10; Meurs W.P. Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă. Chișinău : ARC, 1996. 528 p.; Bacșiani A. La difficile unione: La Bessarabia e la Grande Romania 1918–1940. Roma : Aracne, 2007. 414 p.; Stănescu M.C. Armata română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România. 1917–1919. Constanța : Ex Ponto, 1999. 244 p.; Oprea I. România și Imperiul Rus. 1900–1924. Vol. 1: București: Editura Albatros, 1998. 339 p.; Clark C.U. Bessarabia, Russia and Roumania on the Black Sea. New York: Doodd, Mead & Company, 1927; Copyright 2011 University of Washington. URL: https://depts.washington.edu/cartah/text_archive/clark/mobile.html#C0 (Accessed on 23.06.2020).

1 Marghiloman A. Note Politice 1897–1924. Vol. V: 1920–1924. București : Editura Institutului de Arte Grafice «EMINESCU», 1927. 244 p.; Tilea V. Acțiunea diplomatică a României. Nov. 1919 – Mart. 1920. Tipografia «Foaia Poporului», Sibiu, 1925, 250 p.

2 Назария С.М. Вопрос о Бессарабии в советско-румынских отношениях в начале 20-х годов и попытке его мифологизации в румынской историографии. Вестник Дагестанского государственного университета. 2013. Вып. 4. С. 39–47; За балканскими фронтами Первой мировой войны / отв. ред. В.Н. Виноградов. Москва : Индрик, 2002. 504 с.; Левит И.Э. Бессарабский вопрос в контексте

18 січня 1919 р. в Парижі відкрився мирний форум, скликаний державами-переможцями у Першій світовій війні для напрацювання комплексу договорів з переможеними країнами. Стратегічно мова йшла про перерозподіл сфер політико-економічного та військового впливу і створення нової карти світу та Європи. Вже перші засідання конференції засвідчили наступні тенденції: Франція прагнула максимально ослабити Німеччину, що дозволяло їй встановити власну гегемонію в Європі та убезпечити східні кордони. Англія та США були більш зацікавлені у збереженні рівноваги, що змушувало їх більше враховувати інтереси Німеччини, яку в умовах розпаду Австро-Угорщини, революції в Росії, загального національно-визвольного руху та більшовицької пропаганди, можна було використовувати як певний стабілізуючий фактор. Інші держави, які входили до Антанти, також не хотіли втрачати свого «шансу» розширити територію та посилити власну політичну вагу. Однією з них була і Румунія, яка фактично анексувала Бессарабію в 1918 р.

Румунський уряд чітко усвідомлював, що лише дозвіл Антанти офіційно закріпить його присутність в регіоні. Натомість союзники неоднозначно ставилася до територіальних прагнень Королівства.

По-перше, Бухаресту не забули підписаного сепаратного мирного договору з Четвертим союзом в 1918 р.¹

По-друге, питання викликала політика відвертого терору румунської адміністрації стосовно цивільного населення Бессарабії².

По-третє, практично у переддень відкриття конференції на території Хотинщини почалося повстання, яке підривало реноме Бухаресту як мирного об'єднувача краю з «материнською» Румунією. На практиці, її війська у районах охоплених повстанням, фізично винищували насе-

лення³. Навіть окремі румунські політики (напр., І. Антонеску) згодом визнавали, що в 1919 р. «ми були на волосок від втрати Бессарабії через генерала Давідоглу, який ... знищив сім сіл та вбив безліч людей. Паризька конференція тому змінила своє рішення про надання нам Бессарабії, що ми країна дикунів»⁴. Вже з перших днів роботи конференції румунські дипломати активно доводили, що Хотинське повстання – це виключно спроба більшовиків дестабілізувати ситуацію в країні. На фоні антибільшовицьких настроїв провідних держав, таке тлумачення подій було вдалим дипломатичним кроком.

Наступним важливим фактором було те, що окремі країни Антанти підтримували білогвардійський рух та прагнули відродження єдиної Росії.

У таких обставинах Румунія мала постійно корегувати свою зовнішньополітичну діяльність. Тим паче, що і в середовищі переможців єдності щодо принципів нового європейського устрою не існувало. Зокрема, 22 січня на засіданні Ради Десяти був озвучений текст В. Вільсона, в якому американський президент пропонував провести мирну конференцію на Принцевих островах для всіх воюючих сторін на територіях колишньої Російської імперії. Зустріч мала відбуватися 15 лютого. Серед інших, намір взяти участь висловив і «Комітет звільнення Бессарабії», який відстоював приналежність краю Росії. Слід віддати належне Бухаресту, який вже 27 січня повідомив, що Бессарабія добровільно приєдналася до Румунії і просив не запрошувати її представників до участі в конференції. Натомість, С. Пішон зазначив, що бессарабці мають право самостійно вирішувати питання участі. У підсумку, було ухвалено компромісне рішення – не виносити питання Бессарабії на порядок денний засідань конференції. Як засвідчив подальший розвиток подій, запланований захід взагалі не відбувся.

1 Попенко Я. Румунія на шляху до Бухарестського миру 1918 року. Емінак: науковий щоквартальник. 2016. № 3 (15.). Т. 2. С. 53–59.

2 Буле В. Образ румынской администрации и настроения населения Бессарабии, отраженные во французских дипломатических и разведывательных отчетах 1918–1920 гг. Русин. 2012. № 2 (28). С. 49–54.

3 Суляк С. Русины в период Первой мировой войны и русской смуты. Русин. 2006. № 1 (3). С. 57.

4 Левит И.Э. Бессарабский вопрос в контексте международных отношений (1919–1920 гг.). Парижская мирная конференция. Тирасполь : Литера, 2012. С. 61.

Загалом же ситуація в Парижі для Румунії була складною. Її представники не були включені не лише до Верховної Ради конференції, а й до низки спеціальних комісій. Перші зустрічі І. Бретіану з Г. Ніколсоном, Ж. Клемансо та А. Бальфуром підтвердили побоювання Бухаресту, що Антанта неоднозначно сприйме право Румунії на нові території. З іншого боку, відверто ігнорувати делегацію, великі держави не могли собі дозволити – Румунія була певним «санітарним кордоном» відносно охоплених війною земель колишньої Російської імперії. Більше того, вона як союзник створювала противагу Німеччині у придунайському регіоні. Крім того, і про загрозу поширення більшовицьких гасел на захід не забували. Відповідно, досить прихильно румунські вимоги сприймала Франція. У промові під час відкриття конференції Р. Пуанкаре відзначав, що Румунія вступила у війну на боці Антанти, для того щоб «добитися національної єдності» і, що лише скрутні для країни обставини змусили її підписати Бухарестський мир 1918 р. Окремо він підкреслив, що Королівство перебуває під протекторатом Франції. Позитивно румунську присутність в Бессарабії оцінила і місцева преса. «Le Temps» підкреслювала заслуги королівської армії у наведенні ладу в регіоні¹. Навіть Хотинське повстання, видання трактувало як більшовицьке та під проводом українських офіцерів².

1 лютого І. Бретіану, Н. Мішу, А. Лапедату та К. Бретіану взяли участь у засіданні Ради Десяти. Перш ніж перейти до питання територій, І. Бретіану нагадав присутнім про роль Румунії у світовій війні. Зокрема, він підкреслював, що саме румуни завдали вирішального удару німцям в битві під Макарешті та утримували фронт до останнього. Всю провину за розвал якого, він «переклав» на більшовиків. За словами політика вторгнення румунів в Бессарабію було санкціоновано самою Антантою ще в 1918 р. Щоправда, доповідач «упустив» вагому деталь. Дійсно, 24 січня посол Франції у Румунії де Сент-Олер під-

тверджував необхідність введення румунських частин в регіон, але при цьому зазначав, що це суто військовий захід, який не матиме жодного впливу на політичне майбутнє Бессарабії³.

Натомість, за словами І. Бретіану, Бухарест не хвилини не вагався у своїй відданості союзникам, хоча для самої країни ця військова операція була пов'язана з великим ризиком. У своєму виступі політик неодноразово наголошував, що виключно більшовицька загроза, прохання представників Антанти в Яссах та уряду української Центральної Ради підштовхнули Румунію до введення військ⁴. Далі у виступі він підкреслював, що Російська імперія свого часу незаконно анексувала Бессарабію, де більшість населення становили румуни. За «підрахунками» І. Бретіану 72 % населення краю склали вони, решта слов'яни, болгари або німці, але, за висловом доповідача, вони не становили навіть 15 % населення. На думку промовця, це давало право вважати, що «з усіх точок зору Бессарабія є румунською». Більше того, сама можливість повернення Бессарабії до Росії, за словами румунського прем'єр-міністра, є анахронізмом, який не може більше існувати. Як і те, що Росія не має права домінувати на Балканах. На підтвердження власних тез, І. Бретіану звертав увагу присутніх, що виборна асамблея Сфатум Церій добровільно проголосила приєднання краю до Румунії.

Загалом виступ І. Бретіану чітко відбивав тогочасну державну доктрину Бухаресту, спрямовану на створення «Великої Румунії». Одне з ключових місць в якій і передбачало приєднання всієї Бессарабії⁵.

З іншого боку, І. Бретіану досить обережно, але наполегливо формував «образ» Румунії як «вартового західної цивіліза-

3 Виноградов В.Н. За балканскими фронтами Первой мировой войны. Москва : Индрик, 2002. С. 347.

4 Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919. Vol. III. Washington, 1943. P. 747–848.

5 Ястребчак В.В. Феномен «Великой Румынии» и румынская дипломатия в годы Первой мировой войны. Восточная политика Румынии в прошлом и настоящем (конец XIX – начало XXI вв.) : Материалы международной научной конференции. Тирасполь, 24–25 марта 2011 г. Москва: РИСИ, 2011. С. 22.

1 Le Temps. 1919. 20.01.

2 Le Temps. 1919.6.03.

ції» у гирлі Дунаю. На запитання Д. Ллойд Джорджа чи не висувала «асамблея» Бессарабії інших умов приєднання, румунський політик відзначив, що мова йшла лише про право Сфатум Церій на підготовку спеціального аграрного закону¹. Виклавши всі аргументи, І. Бретіану просив визнати право Бухаресту на Бессарабію, Трансільванію та Буковину та надати підтримку його країні: «Румунія потребує моральної підтримки союзників, для того щоб вона і далі могла залишатися тим ким була, об'єднуючим фактором Європи проти більшовизму». Зрештою, він наголошував на тому, що це не лише в інтересах Королівства, а і всієї Європи, навіть світової цивілізації².

Підводячи підсумки виступу І. Бретіану, можна виокремити наступні «знакові акценти» його промови:

1. Політик ні на крок не відходив від проекту створення «Великої Румунії»;

2. Він послідовно доводив, що румуни зайняли ці землі виключно із врахуванням історичного та етнографічного принципу;

3. Румунія виконала всі зобов'язання перед Антантою в роки війни;

4. Королівська Румунія є останнім форпостом західної цивілізації у Східній Європі у протистоянні більшовизму.

Звісно, національні інтереси Бухаресту мало цікавили Антанту, а ось на акцент боротьби з більшовиками звернули більш серйозну увагу. Не слід забувати, що в цей час одне з їх головних гасел пропагувало світову революцію. Відповідно західні держави мали оперативно «підбирати» різні варіанти для потенційної боротьби. Тому виступ І. Бретіану з його яскраво вираженою антибільшовицькою позицією був аргументом на користь створення сильної Румунії з можливим включенням до її складу нових територій. Забігаючи наперед, відзначимо, що антибільшовицькою

тезою румунські дипломати активно оперувала і надалі.

1 лютого на засіданні Ради Десяти питання про територіальні претензії Румунії не було вирішене. Воно переадресовувалося на розгляд спеціальної комісії. До її складу увійшли представники США, Великої Британії, Франції та Італії. Очолив комісію А. Тардье. 3 лютого «Le Temps» під заголовком «Проблема Великої Румунії» надрукувала виступ І. Бретіану. Витримуючи видавничий такт, газета все ж підтримувала анексію румунами Буковини та Бессарабії, мотивуючи це тим, що це не є великою втратою для «океану слов'янських земель». В статті підкреслювалося, що підтримана Антантою «Велика Румунія» могла б стати стабілізуючим елементом, здатним підтримати лад перед загрозою поширення ліворадикальних ідей³. Французьке видання вже наступного дня розмістило на своїх сторінках текст угоди між Румунією та Антантою від 4 (17) серпня 1916 р.⁴.

8 лютого відбулося перше засідання комісії у справах Югославії та Румунії, але представники останньої не були запрошені. Від самого початку роботи чітко окреслилися різні погляди її учасників на територіальні проблеми.

Делегати Італії та Франції пропонували зберегти чинність договору з Румунією 1916 р. і на його підставі вирішувати питання. Натомість, дипломати США та Англії виступили проти такого варіанту. Загалом комісія дійшла висновку, що «бессарабське питання» не може бути вирішене без участі представників Росії, тому його слід відкласти⁵. 11 та 17 лютого відбувалися повторні засідання, але і вони не дали остаточного рішення.

22 лютого на засідання комісії було запрошено І. Бретіану для ознайомлення присутніх з румунським «баченням» ситуації. На засіданні він черговий раз наголосив на тому, що «Бессарабія є входом

1 Mitrasca M. Moldova : A Romanian Province under Russian Rule. Diplomatic History From the Archives of the Great Powers. NY: Algors Publishing, 2002. P 68.

2 Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919. Vol. III. Washington, 1943. P. 850–851.

3 Le Temps. 1919. 3.02.

4 Le Temps. 1919. 4.02.

5 Назарія С. Позиция Западных держав в бессарабском вопросе на Парижской мирной конференции. URL: <https://ava.md/2014/01/21/poziciya-zapadnyh-derzhav-v-bessarabskom/> (дата обращения: 8.06.2019).

в наш дім; якщо вона буде перебувати у чужих руках, це може загрожувати нашому вогнищу»¹. Загалом дебати тривали до 28 лютого, коли певні рекомендації були надані Верховній Раді Паризької конференції. Натомість Румунії рекомендували врегулювати всі питання про кордони з сусідніми з нею державами.

Отже, конференція не поспішала задовольнити територіальні вимоги Бухаресту, оскільки військово-політична ситуація на землях колишньої Російської імперії ще остаточно не вирішилася. Частина України перебувала під владою уряду УНР, інша – УСРР. Додатково лідери білого руху О. Колчак та А. Денікін готувалися до наступу проти більшовиків. Оскільки останні відстоювали принцип відновлення неділимості Росії, то погіршувати відносини з ними в разі успіху військових операцій, Антанта не хотіла. Зрозуміло, що і румунські представники не могли не бачити такого ставлення союзників. До Бухаресту постійно йшли звіти про перебіг ситуації в Парижі. Зрештою, в урядових колах країни констатували: «Перемир'я поклало край війні, але не для нас»². Додатковою проблемою стала і неспокійна ситуація в регіоні. Спочатку вибухнуло Хотинське повстання, активізувалося більшовицьке підпілля та стихійні антиурядові виступи.

Не варто забувати і той факт, що згідно таємного англо-французького договору від 23 грудня 1917 р. Україна, Бессарабія та Крим мали перебувати у французькій сфері військово-політичного впливу. Таким чином неспроможність Бухаресту контролювати ситуацію, значно погіршувала шанси румунської дипломатії в Парижі. Крім того, Франція розпочала активні переговори з дипломатами УНР в Одесі. Головна мета їх зводилася до необхідності створення єдиного антибільшовицького фронту під керівництвом Антанти³. Праг-

нучи об'єднати різні сили, французи намагалися також залагодити територіальний конфлікт між УНР та Румунією. Зокрема, на цьому наголошував А. Бертелло, який наполягав на встановленні кордонів між сторонами. При цьому генерал все ж віддавав перевагу підтримці Бухаресту, а не Києву. За його словами, в разі якщо Антанта не підтримає Румунію, то «зникне останній бар'єр проти більшовизму».

Тим часом ситуація в регіоні ще більше загострилася. В березні 1919 р. в Угорщині була проголошена радянська республіка. Це не могло не стурбувати Антанта. 30 березня «Le Temps» відзначило, якщо Антанта не використає свої можливості на Чорному морі для підтримки Румунії, то остання зазнає вже третьої катастрофи, починаючи з 1916 р.⁴ 25 березня відбулася зустріч Д. Ллойд Джорджа та І. Бретіану. Крім суто військових питань, обговорювалися і політичні аспекти. Зокрема, румунський прем'єр-міністр наголосив на важливості вирішення питання Бессарабії на користь Бухаресту. У підсумку він звітував уряду, що за результатами зустрічі «можна сподіватися, завдяки більшовицькій загрози, загальне становище Румунії набуває саме того значення, яким воно і має бути». Впродовж березня-квітня І. Бретіану мав зустрічі з Ж. Клемансо та Ф. Фошем. Загроза поширення більшовизму Європою, зрештою, багато в чому відіграла вирішальну роль в прийнятті багатьох рішень конференції в Парижі. До речі, «антибільшовицьку карту» як засіб тиску на Антанта активно використовували не лише румуни. Схожу зовнішньополітичну стратегію обрала і Польща, яка мала амбітні плани приєднання низки земель, зокрема, Східної Галичини. Усвідомлюючи власні стратегічні переваги, Румунія та Польща на конференції займали схожі позиції⁵. 27 квітня в Парижі відбулася зустріч І. Бретіану з прем'єр-міністром Польщі І. Падеревським під час якої було домовлено про необхідність встановити більш тісний зв'язок між держава-

1 Мельтюхов М.И. Бессарабский вопрос между мировыми войнами 1917–1940. Москва : Вече, 2010. С. 87.

2 Левит И. Э. Бессарабский вопрос в контексте международных отношений (1919–1920 гг.). Парижская мирная конференция. Тирасполь: Литера, 2012. С. 75.

3 Попенко Я. Переговори між УНР та французьким військовим командуванням в Одесі у листопаді 1918 – березні 1919 р. Историчний журнал. 2008. № 3. С. 86–97.

4 Le Temps. 1919. 30.03.

5 Румыния: истоки и современное состояние внешнеполитического позиционирования государства / Хотькова Е.С., Ермаков С.М., Каширин В.Б. и др. Москва : РИСИ, 2013. С. 30.

ми з чітко окресленою антибільшовицькою спрямованістю.

В той же час на засіданнях відбувалися чергові дебати щодо визначення державних кордонів Румунії. У підсумку, 6 квітня комісія озвучила своє попереднє рішення про доцільність визнання Бессарабію румунською. Аргументами для такого рішення експерти вважали волевиявлення місцевого населення та історичні зв'язки краю з Королівством. Від останнього вимагали гарантувати рівноправ'я національним меншинам регіону. 8 травня була заслухана доповідь А. Тардье. Щоправда, під час його виступу питання Бессарабії не було озвучене, оскільки Р. Лансінг зауважив, що піднімати його недоречно через відсутність на нараді російських представників.

Ситуація знов складалася не користь Румунії, що змусило її представників йти на відвертий дипломатичний «шантаж». Так, І. Бретіану заявив французькому представнику в Бухаресті де Сент-Олеру, що подасть у відставку, якщо Антанта не задовольнить прагнення Королівства. Останній, у свою чергу, звітував французькому уряду, що лише перебування І. Бретіану на посаді стримує країну від анархії. Паралельно осторонь питання Бессарабії не залишалися і представники уряду О. Колчака. До відома керівництва конференції неодноразово надходили меморандуми від Г. Львова, С. Сазонова, М. Чайковського, В. Маклакова про безпідставність румунських претензій на Бессарабію. Активізували свою діяльність і делегати УНР на конференції, які також доводили, що румуни не мають права на регіон¹.

Наприкінці травня ситуація з Румунією ще більше загострилася, оскільки бухарестський уряд подовжував ігнорувати вимоги союзників зупинити просування власної армії вглиб Угорщини. При цьому румунські дипломати в Парижі всіляко виправдовували агресію, активно поси-

лаючись на більшовицьку загрозу з боку уряду Бела Куна².

10 червня на засіданні Ради чотирьох спеціально розглядалося питання, присвячене встановленню демаркаційної лінії між Румунією та Угорщиною. Більше того, Ж. Клемансо, Д. Ллойд-Джордж та В. Вільсон в ультимативній формі висунули І. Бретіану вимогу вивести війська та підкоритися всім рішенням конференції. В разі невиконання, Антанта погрожувала перестати допомагати країні. Водночас, існував і інший погляд на ситуацію. Французький маршал Ф. Фош звертав увагу керівництва конференції, що Румунії не варто відводити війська від Тиси, оскільки це дає їй можливість ефективно «захистити Трансільванію від угорців». В якості додаткового аргументу він стверджував, що Рада Чотирьох має також враховувати і те, що Румунія зобов'язана «утримувати на Дністрі та в Буковині значну кількість своїх військ для того, щоб зберегти контроль на російським більшовизмом». Додатково, французький військовий наполягав, що слід враховувати і ситуацію в Галичині, де будь-якої миті міг перестати існувати румунсько-польський союз. До речі, з визначенням «російський більшовизм» часто ототожнювався і більш категоричний вираз «російські банди»³. Зрештою, ігнорування конференцією румунських інтересів, викликало невдоволення з боку Бухаресту. Це знаходило відображення в місцевій пресі, яка активно «тиражувала» тези, що союзники «шантажують» країну, зловживають її законними правами, відкидають умови договору між сторонами від серпня 1916 р. тощо.

11 червня відбулося спеціальне засідання королівського уряду, на якому була заслухана і доповідь В. Антонеску. Останній наголосив, що від Румунії вимагають дотримання прав національних меншин та створення зони вільного транзиту товарів сусідніх держав, які не мають виходу до моря (*Австрія*). Категорично проти цієї вимоги виступив І. Бретіану, який вважав

1 Попенко Я.В. «Українське питання» під час роботи Паризької мирної конференції: невикористані шанси та втрачені можливості (січень 1919 – січень 1920 рр.). Актуальні проблеми історії України нової і новітньої доби: монографія. Мелітополь : Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. С. 131–164.

2 Le Temps. 1919. 30.06.

3 Lazar V. Răsboiul pewtru întregirea neamului Românesc (1916–1919). 1928. № 153. P. 88.

її прямим порушенням суверенітету Королівства. Водночас, і Антанта не мала наміру поступатися.

Схожа ситуація складалася і навколо питань територій. В. Антонеску доповідав уряду, що позитивному вирішенню бессарабської проблеми заважала активна протидія з боку представників російського білогвардійського руху (Російська Політична Народа та Російська Політична Делегація¹, інтереси якого підтримували Велика Британія та США. Водночас, дипломат підкреслював, що для Франції питання про Бессарабію остаточно вирішено на користь Румунії. За підсумками урядового засідання були ухвалені наступні рішення: Бухарест погоджувався відвести свої війська в Угорщині на визначену демаркаційну лінію; представництву в Парижі надавали повноваження розпочати роботу, спрямовану на підписання договору з Австрією; Бухарест відмовлявся створювати «транзитний коридор» з вільним товарообігом.

Тим часом в Парижі боротьба за Бессарабію між представниками Румунії, УНР, уряду О. Колчака тривала. 26-27 травня Рада П'ятьох звертаючись до О. Колчака підкреслювала, що головними умовами допомоги йому у боротьбі проти більшовиків були: проведення демократичних виборів, дотримання прав національних меншин, визнання незалежності Польщі та Фінляндії, визнання автономії Литви, Латвії, Естонії, кавказьких та закавказьких держав. Додатково від генерала вимагали визнати право конференції визначити майбутнє румунської частини Бессарабії². 12 червня О. Колчак прийняв ці вимоги, хоча і посилався на необхідність узгодити їх з Установчими зборами. Пізніше В. Маклаков писав: «Варто було б лише союзникам припинити постачання нам військових матеріалів, як більшовики б заволоділи б всією Росією»³. Зважаючи на

це, російські представники в Парижі погоджувалися і на територіальні поступки. Зокрема, було ухвалено рішення про можливість визнання урядом О. Колчака входження Буковини до складу Румунії, але це мало відбутися одночасно з обов'язковою відмовою останньої від анексії Бессарабії⁴.

Як засвідчили подальші події, ці сподівання не справдилися – представники Королівства прагнули якомога більше розширити територію для створення «Великої Румунії»⁵.

В липні конференція знов повернулася до розгляду питання Бессарабії. 1 липня Ж. Клемансо запропонував включити його у порядок денний засідання. Його підтримав представник Італії Т. Тіттоні, який наполягав на розгляді, оскільки за його виразом, Бессарабія представляла собою район постійних заворушень. Натомість, А. Бальфур виступив проти такої ініціативи, мотивуючи свою позицію тим, що поки мова не йшла про підписання договору ні з Румунією, ні з Росією. Зрештою, було прийнято рішення заслухати не лише А. Тардье, а й румунського та російського представників⁶.

2 липня була заслухана доповідь А. Тардье, наприкінці якої дипломат черговий раз озвучив попередній висновок очолюваної ним комісії від 6 квітня про доцільність приєднання Бессарабії до Румунії. Далі до слова був запрошений В. Маклаков, який під час свого виступу доводив безпідставність претензій Румунії на край. Відзначимо, що при російському представництві в Парижі працювала спеціальна Дипломатична комісія під керівництвом Б. Бахметева, яка безпосередньо займалася цими питаннями. Також була озвучена теза про необхідність проведення в регіоні місцевого плебісциту, який і мав би остаточно

2001. Т. 1. С. 61.

4 Цветков В.Ж. Белое дело в России. 1919 г. (формирование и эволюция политических структур Белого движения в России). Москва, 2009. С. 384.

5 Попенко Я.В. Реалізація ідеї створення «Великої Румунії» у зовнішньополітичній діяльності Бухаресту впродовж першої чверті ХХ ст. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. 2017. Вип. 25. С. 275–280.

6 Documents on British Foreign Policy. 1919–1939. Vol. I. 1919. London: His Majesty's Stationery Office, 1947. P. 5.

1 Цветков В.Ж. Белое дело в России. 1919 г. (формирование и эволюция политических структур Белого движения в России). Москва, 2009. С. 374.

2 Documents on British Foreign Policy. 1919–1939. Vol. III. 1919. London : His Majesty's Stationery Office, 1949. P. 330.

3 «Совершенно лично и доверительно!». Б.А. Бахметев – В.А. Маклаков. Переписка. 1919-1951. Москва: РОССПЭН,

визначити державно-політичний статус Бессарабії. Позицію В. Маклакова щодо референдуму підтримав Р. Лансінг, який звернувся до І. Бретіану із запитанням «чи готова Румунія провести його найближчі два роки»¹. Натомість останній заявив, що проведення будь-якого референдуму у прикордонних з Росією регіонах є недоречне через загрозу активізації та поширення «революційної агітації» з якою донедавна активно боролася королівська армія.

У своєму виступі І. Бретіану знов наголошував на «історичних традиціях» краю, який за виразом румунського прем'єр-міністра, був силою захоплений «російською монархією» у її просуванні до Константинополя. Відповідно, повертаючи Бессарабію, Росія тим самим повертає Румунії «великий борг». На цьому засіданні завершилося. За виразом видання «Excelsior» жодного конкретного рішення з Верховна Рада конференції не прийняла. За цим же виданням, все ж була сформована певна стратегічна лінія, яка зводилася до наступного:

1. Спеціальна комісія відстоювала необхідність приєднання регіону до Румунії;

2. Конференція повідомляла О. Колчака про право самостійно вирішувати питання належності Бессарабії;

3. Слід було чітко визначити, які саме регіони Бессарабії мали відійти до складу королівської Румунії².

Після завершення засідання, І. Бретіану залишив Париж. Перед цим він залишив на розгляд конференції меморандум, окремий розділ якого мав назву «Питання про Бессарабію». В ньому політик фактично звинуватив союзників в ігноруванні історичних прав Румунії на край. Окремо, І. Бретіану підкреслював, що саме румунські війська зупинили просування більшовиків далі в Європу.

4 липня «Le Temps» опублікувало інтерв'ю В. Антонеску в якому останній прокоментував ситуацію, що виникла навколо представництва. Він відзначив, що повернення І. Бретіану до Бухаресту не слід трактувати як вияв політичного де-

маршу. За словами дипломата – це була практична необхідність особисто довести інформацію про хід переговорів до відома короля Фердинанда I. Водночас, В. Антонеску підкреслював, що союзники зайняли відносно Румунії досить упереджену позицію з низки питань. Також він наголошував на заслугах королівської армії у протистоянні з більшовицькою Угорщиною та Росією³.

Відзначимо, що боротьба Румунії за Бессарабію впродовж травня-червня відбувалася на тлі інших надзвичайно важливих подій. Без перебільшення саме вони мали вирішальне значення для учасників Паризької конференції. Недаремно А. Тардье відзначав, що питання про кордони балканських країн були досить складними та викликали «гарячі дискусії», але все ж вони поступалися німецьким, австрійським та східним проблемам⁴.

Отже, 28 червня 1919 р. був підписаний Версальський мирний договір. Серед інших положень, в ньому містилися і статті, які торкалися безпосередньо і Румунії. Зокрема, стаття 331 (глава 3) визнавала Дунай міжнародною рікою. Додатково у статтях 346-353 були чітко прописані умови користування цією транзитною артерією⁵. Крім того, було домовлено створити Міжнародну дунайську комісію (до складу мали увійти всі придунайські держави, Велика Британія, Франція та Італія). Вона мала замінити раніш діючу Європейську дунайську комісію до складу якої входили Велика Британія, Франція, Італія та Румунія. Всі протести румунських дипломатів з цього питання були проігноровані⁶.

Таким чином, на липень 1919 р. сподівання Румунії стати одноосібним лідером в придунайському регіоні зазнали краху. В контексті цих подій, виїзд І. Бретіану виглядав цілком логічним – румунським представникам в Парижі, необхідно було погодити свою лінію боротьби з офіційною позицією Бухаресту.

3 Le Temps. 1919. 04.07.

4 Тардье А. Мир. Москва : ОГИЗ, 1943. С. 80.

5 Версальський мирний договір. Москва: Литиздат НКВД, 1925. С. 143, 147-148.

6 Мунтян М.А. Дунайская проблема в международных отношениях (1945-1948). Кишинев: Штиинца, 1977. С. 18.

1 Documents on British Foreign Policy. 1919-1939. Vol. I. 1919. London: His Majesty's Stationery Office, 1947. P. 11.

2 Excelsior. 1919. 03.07.

Тим часом в Парижі «бессарабське питання» продовжувало перебувати в центрі уваги не лише політиків, а й журналістів. У місцевих виданнях з'явилася низка публікацій, в яких активно критикувалася політика великих держав. Зокрема видання «L'Humanité» 7 липня опублікувало статтю під назвою «Бессарабія не хоче бути румунською» в якій автор звертав увагу, що Румунія не мала переважного права на цей край, в якому історично проживало чимала кількість різних національностей. Автор публікації також наголошував, що Бессарабія свого часу (в 1918 р. – *авт.*) фактично стала «подарунком німців, який вони зробили Румунії». В публікації містилося і звинувачення на адресу керівництва конференції, яке відмовлялося заслухати аргументи всіх сторін, зацікавлених у справедливому вирішенні конфлікту, зокрема, мова йшла про керівника делегації УНР Г. Сидоренка. Додатково автор статі підкреслював, що переможці занадто велику увагу та підтримку надавали створенню «Великої Польщі» та «Великої Румунії» як протипаги Росії¹. Знов ж таки було озвучено і право населення Бессарабії на проведення плебісциту, який і мав остаточно визначити територіальну належність краю².

Звісно, що осторонь дискусії не залишалося і румунські дипломати. В. Антонеску продовжував доводити безпідставність та загрозу проведення в регіоні референдуму. За його словами – це могло зайвий раз сколихнути місцеву громадськість, що, у свою чергу, не могло не позначитися на загальному спокої у всьому придунайському краї³. Знов була озвучена теза про важливість підтримки Румунії як останнього захисника європейського порядку у Східній Європі⁴. Зрозуміло, що всі ці публікації та громадський ажіотаж навколо Бессарабії мало турбували керівництво конференції, яке ухвалювало рішення виключно з власних стратегічних політичних міркувань та економічних розрахунків.

1 L'Humanité. 1919.07.07.

2 L'Humanité. 1919.05.07.

3 Le Temps. 1919. 14.07.

4 Le Temps. 1919. 18.07.

1 серпня відбулася зустріч делегатів Великої Британії, США, Франції, Італії та Японії з приводу вирішення питання Бессарабії. У своєму виступі А. Тардьє знов наголосив, що очолювана ним комісія вважає за доцільне приєднати Бессарабію Румунії. Водночас, він відзначив, що це буде суперечити рішенню керівництва конференції, яке висловило підтримку уряду О. Колчака, а останній вважав регіон російським. Натомість С. Пішон підкреслив, що в тексті телеграми до генерала не йшла мова про однозначну передачу Бессарабії Румунії. Відповідаючи А. Бальфуру, французький міністр звертав увагу останнього, що у відповіді О. Колчаку, Рада конференції лише визнавала право Румунії на Бессарабію⁵. У свою чергу, А. Бальфур відзначав, що з румунами в цілому, а з І. Бретіану зокрема, взагалі важко мати справу тим паче, що в країні намічалася зміна уряду. Англійській делегат запропонував дочекатися нового представника на конференції і з ним вести переговори. На його думку, новопризначеному варто було натякнути, що Верховна Рада конференції в цілому лояльно ставиться до інтересів Румунії і готова йти на територіальні поступки, але натомість вимагає від Бухаресту бути більш поступливим у вирішенні низки питань. На останок, А. Бальфур запропонував відкласти розгляд питання до того часу, коли буде сформований новий уряд в Румунії.

Ф. Полк відзначав, що політика США спрямована проти поділу Росії. Він же підкреслив, що саме румуни виступають односторонньо проти проведення референдуму в регіоні. Результатом засідання стало перенесення вирішення питання Бессарабії на інший час.

До його розгляду повернулися лише 13 серпня. Цього дня на засіданні знов було констатовано, що Бухарест фактично відмовляється підкорятися вимогам Верховної Ради конференції щодо звільнення угорських земель, захоплених його армією. Більше того, всі виступаючі (Ж. Кле-

5 Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919. Vol. VII. Washington, 1946. P. 458. Available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv07>. (Accessed: 5.04.2020).

мансо, А. Бальфур та Ф. Полк – авт.) підкресливали, що в разі продовження Румунією такої політики, конференція перестане враховувати її інтереси. Ж. Клемансо прямо відзначив, що «в результаті перемоги союзників, Румунія взагалі подвоїла свою територію – це при тому, що ті самі Франція та Італія отримали набагато менше, ніж втратили». Схожою інтонацією був позначений і виступ Ф. Полка, який відзначив, що в разі продовження румунами такої політики «він не може гарантувати прихильне ставлення до їх вимог». А. Бальфур так само підкреслив, що Румунія повинна змінити свою політику¹.

Таким чином, Бухаресту однозначно дали зрозуміти, що йому слід неухильно виконувати всі рішення та рекомендації конференції і не створювати «поганий приклад» для інших учасників мирного форуму.

Отже, впродовж січня – серпня 1919 р. румунські дипломати активно піднімали «бессарабське питання» на конференції в Парижі. Для цього вони використовували всі доступні ресурси та можливості: місцеву пресу, особисті зв'язки, економічні та політичні преференції для союзників, ідею «санітарного кордону» проти більшовиків тощо. При цьому вони усвідомлювали, що ситуація для них складалася неоднозначно. Румуни, так і не увійшли до Верховної Ради конференції і до низки спеціальних комісій.

Крім того, великі держави продовжували враховувати у своїй східноєвропейській політиці білогвардійський фактор. Всі намагання Румунії силою закріпити за собою захоплені території, часто викликали невдоволення та роздратування з боку керівництва конференції.

Водночас, були і позитивні результати – відверто ігнорувати румунське представництво європейські лідери не могли собі дозволити. Нова система міжнародних відносин тільки-но формувалася і невідома була її подальша доля, а більшовицька загроза була цілковитою реальністю. Відповідно і чітка антибільшовицька позиція Бухаресту була важливим

аргументом на його користь з можливим включенням до складу Королівства низки нових територій, зокрема і Бессарабії.

Попри виконання Румунією окремих вимог союзників, висунутих впродовж першої половини 1919 р., ситуація в Парижі в цілому для неї не змінилася, навіть ускладнилася. За словами Г. Бретіану від 4 вересня 1919 р., американські представники заявляли, що в разі, якщо до Румунії не буде вжито жорстких санкцій «їх країна залишить конференцію». Американці взагалі вимагали від партнерів по коаліції виключити Королівство з числа союзних держав та розірвати з ним дипломатичні, економічні та фінансові відносини².

5 вересня союзні держави продовжили розгляд низки територіальних питань, серед яких була і проблема Добруджі. За словами Ж. Клемансо всі обіцянки Болгарії, які були їй попередньо надані, що Румунія поступиться цією територією, не дали практичного результату³. Італійський представник Т. Тіттоні запропонував присутнім знов рекомендувати Румунії повернути Болгарії Південну Добруджу, натомість гарантувати Бухаресту вирішення питання Бессарабії на його користь (відповідно до попередніх висновків комісії А. Тардье – авт.). В результаті тривалої дискусії, що виникла між делегатами спільної точки зору знайти не вдалося.

З іншого боку продовжувати відкладати вирішення питань територій в Центрально-Східній Європі також не мало жодного сенсу, оскільки б тоді постало питання про життєздатність нової Версальської системи. Вже 8 вересня Т. Тіттоні рекомендував використати «бессарабську карту» проти позиції Бухаресту. На його думку, в разі відмови Румунії йти на поступки у напрямку підписання договорів із сусідніми з нею державами (Австрією та Угорщиною), слід було звернути увагу румунського керівництва на наступне: «Якщо Румунія не оформить договором із союзниками своїх законних прав на Бессарабію, то Росія, коли

1 Documents on British Foreign Policy. 1919–1939. Vol. I. 1919. London : His Majesty's Stationery Office, 1947. P. 408.

2 Brătianu Gh. I. Acțiunea politică și militară a României în 1919 în Lumina corespondenței diplomatice a Lui Ion I.C. Brătianu. București : Cartea Românească, 1939. P. 150.

3 Documents on British Foreign Policy. 1919–1939. Vol. I: 1919. London : His Majesty's Stationery Office, 1947. P. 634.

вона відновиться, безумовно, буде вимагати повернення регіону. Саме в цей момент Румунія буде потребувати допомоги Антанти та держав, що увійшли до Ліги націй»¹. Рішуче проти такого варіанту розвитку подій виступив Ф. Полк, який відзначив, не готовий йти на «підкуп Румунії» та «не очікував, що Рада [конференції – авт.] може впасти так низько». Натомість, італійський представник відзначив, що не зробив би такої пропозиції, якби не вважав «Румунію найкращим варіантом для Бессарабії»².

Осторонь політичних переговорів навколо Бессарабії, звісно не могла залишитися і румунська дипломатична служба. 9 вересня румунське представництво в Парижі надало керівництву конференції спеціальний меморандум в якому висловлювалося занепокоєння політикою великих держав, яку вони обрали відносно інтересів Королівства. Зокрема, автори документу дорікали Верховній Раді конференції, що вона не враховує румунських жертв завданих світовою війною та відверто ігнорує заслуги королівської армії у наведенні ладу в бессарабському регіоні. На додаток, підкреслювалося, що Бухарест не може підписати договір з Антантою, оскільки документ містить положення, які «зачіпають гордість та інтереси країни»³.

Навіть французьким представникам, які в цілому досить послідовно підтримували Румунію в Парижі, не вдалося переконати Бухарест бути більш лояльним у переговорному процесі. Зокрема, у вересні 1919 р. вони, підтримуючи позицію Бухаресту щодо Бессарабії, намагалися переконати румунський провід в тому, що не варто «протиставляти себе політиці Антанти». Зокрема, на цьому наголошував генеральний секретар МЗС Франції Ф. Вертелло та керівник комісії у справах Югославії та Румунії А. Тардье⁴.

Водночас, румунська дипломатія продовжувала неухильно відстоювати наміри Королівства створити «Велику Румунію» за рахунок нових приєднаних земель. 17 вересня І. Бретіану відзначав, що найкращою гарантією міжнародної безпеки та підтримки для Румунії є ефективна окупація Бессарабії та Південної Добруджі. Більше того, за словами румунського прем'єр-міністра «сам Клемансо у підсумку переконається, що Румунію варто підтримувати, а не знищувати»⁵.

З приходом до влади в Бухаресті нового урядового кабінету на чолі з А. Вейтояну (очолював уряд з 27 вересня по 30 листопада 1919 р.) зовнішньополітична стратегія Королівства практично не змінилася. Навпаки генерал А. Вейтояну фактично відмовився виконувати вимоги Антанти відвести румунські війська з Угорщини та врегулювати спірні питання з Австрією.

В Парижі тим часом територіальні питання приднаїнського регіону продовжували викликати жваві дискусії. В жовтні-листопаді на засіданнях конференції обговорювали листи бессарабських представників О. Крупенського та В. Шмідта, в яких вони закликали Антанту нарешті активно втрутитися в справу «визначення» міжнародного правового статусу Бессарабії. На думку бессарабських представників Румунія незаконно анексувала регіон, оскільки він у правовому визначенні належний Росії⁶. Більше того, у своєму зверненні вони акцентували увагу, що Паризька конференція взагалі не давала Бухаресту права анексувати регіон, тому це було прямим порушенням норм діючого міжнародного права з боку Королівства. Окремо, автори висловлювали нарікання на дії окупаційної адміністрації стосовно цивільного населення краю. Зокрема, вказувалося, що Бессарабія фактично перебувала в стані облоги, коли були заборонені публічні збори та періодична преса, а населення жорстко контролювалося королівською

1 Documents on British Foreign Policy. 1919-1939. Vol. I: 1919. London : His Majesty's Stationery Office, 1947. P. 649.

2 Documents on British Foreign Policy. 1919-1939. Vol. I: 1919. London : His Majesty's Stationery Office, 1947. P. 649.

3 Левит И.Э. Бессарабский вопрос в контексте международных отношений (1919-1920 гг.). Парижская мирная конференция. Тирасполь : Литера, 2012. С. 122.

4 Brătianu Gh. I. Acțiunea politică și militară a României în 1919 în Lumina corespondenței diplomatice a Lui ion I.C. Brătianu. București : Cartea Românească, 1939. P. 158.

5 Brătianu Gh. I. Acțiunea politică și militară a României în 1919 în Lumina corespondenței diplomatice a Lui ion I.C. Brătianu. București : Cartea Românească, 1939. P. 158.

6 Stafi I. Spovedaniile Basarabiei. Chișinău : Bons Offices, 2007. P. 74.

поліцією та жандармерією¹. Схожі звернення бессарабські представники і далі неодноразово надсилали до відома керівництва мирної конференції. Зрозуміло, що занепокоєння та меморандуми представників Бессарабії мало цікавили представників великих держав, але ці звернення стали своєрідним політичним засобом тиску на непоступливий Бухарест.

Впродовж жовтня-листопада керівництво конференції неодноразово направляло ноти румунській стороні в яких прямо відзначалося, що в разі невиконання нею вимог союзників питання Бессарабії не буде позитивно вирішено на користь Бухаресту.

Фактично, Румунія восени 1919 р. опинилась в надзвичайно складній ситуації щодо Бессарабії, в якій чітко простежувалися внутрішні та зовнішні фактори.

На перший погляд, в результаті світової війни, економіка Королівства здавалося мала вийти із затяжної кризи завдяки приєднанню нових територій, зокрема, і Бессарабії. Натомість, ситуація склалася по-іншому: промисловість, транспорт, сільськогосподарське виробництво були зруйновані. Національна валюта знецінилася, що викликало постійне зростання цін. Румунська нафтова промисловість фактично перебувала під контролем іноземного капіталу. Державний борг Королівства неухильно зростав. За визначенням сучасного італійського дослідника А. Басчіані, приєднання нових земель, зокрема, Бессарабії ситуацію не виправило, оскільки її головна сільськогосподарська галузь знаходилася у кризовому стані². З одного боку, тут активно працювали торговельні товариства «Імпорт» та «Франко-румунське товариство з постачання іноземних товарів і продуктів», але вони контролювалися іноземцями³.

Крім того, традиційні зв'язки Бессарабії з європейськими країнами Дунаєм опинилися під контролем Міжнародної ду-

найської комісії, де знов ж таки домінував не румунський капітал. Економічні відносини з Україною також були розірвані внаслідок і далі триваючих тут військових дій. Традиційні ринки збуту товарів з регіону в Одесі, Херсоні, Миколаєві, Катеринославі та ін. практично не функціонували. Звісно, товарообіг між Румунією та Бессарабією існував і до війни, але в наслідок бойових дій, відновити його потужності та швидко інтегрувати в одну загальнодержавну економічну систему в 1919 р. не вдалося⁴.

Більше того, в результаті аграрної реформи 1918 р. був завданий черговий удар по сільськогосподарському виробництву краю: було поновлено велике поміщицьке землекористування; більшість селян втратили власну землю або перетворилися на орендарів; була відновлена система викупних платежів тощо. Відповідно, криза не оминула і інші сектори: тваринництво, садівництво та виноградарство. В цілому, в 1919 р. рівень капіталовкладень в бессарабську економіку з боку королівської адміністрації становив лише 6,2 % – регіон перетворювався в суто аграрно-сировинний придаток.

Колоніальна політика Румунії щодо Бессарабії спостерігалася і в національно-культурному плані. Починаючи з 1918 р. в регіоні був встановлений по суті окупаційний режим. Про це неодноразово звітували як антантівські представники, так і українські та російські делегати в Парижі. Новітні дослідження, спираючись на архівні матеріали також підтверджують жорстокість поведінки румунської цивільної та військової адміністрації в анексованій Бессарабії⁵. Зрозуміло, що така політика Бухаресту спричинила військовий спротив населення. Зокрема, найбільш ві-

4 Basciani A. La difficile unione La Bessarabia e la Grande Romania. 1918-1940. Roma : Aracne Editrice, 2007. P. 108.

5 Суляк С. Русины в период Первой мировой войны и русской смуты. Русин. 2006. № 1 (3). С. 46–65; Левит И.Э. Бессарабский вопрос в контексте международных отношений (1919-1920 гг.). Парижская мирная конференция. Тирасполь : Литера, 2012. 240 с.; Кройтор В. Політика національної асиміляції українців у Румунії на початку 20-х років ХХ ст. Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. 2001. № 7. С. 163–169.; Лунгу В.Н. Политика террора и грабежа в Бессарабии 1918-1920 гг. Кишинев : «Карта Молдовеняскэ», 1979. 216 с.

1 The Roumanian Occupation in Bessarabia. Documents by Paris Peace Conference. University of California Libraries, 1920. P. 143–144.

2 Basciani A. La difficile unione La Bessarabia e la Grande Romania. 1918-1940. Roma : Aracne Editrice, 2007. P. 103.

3 Ветрова Г. Особливості економічного розвитку Південної Бессарабії у складі королівської Румунії (1918-1940 рр.). Краєзнавство. 2013. № 1. С. 47.

домі та масові повстання в Хотині та Бендерах в 1919 р. були придушені лише завдяки залученню регулярних підрозділів королівської армії. Але навіть після цього рух спротиву не припинявся. Досить часто він отримував і зовнішню підтримку, зокрема, від більшовицького уряду. Отже, з точки зору внутрішніх умов – швидко інтегрувати Бессарабію до складу Королівства не вдалося.

Зовнішні умови також склалися для Румунії не кращим чином – питання офіційного приєднання Бессарабії до складу Королівства стало своєрідним політичним «заручником» в Парижі. Зокрема, керівництво мирної конференції із середини 1919 р. активно використовувало його як засіб «прямого тиску» на Румунію, оскільки остання продовжувала відмовлятися виконувати вимоги західних союзників. Зокрема, румуни відверто затягували процес виведення власних військових контингентів з окупованої Угорщини, хоча більшовицький уряд Б. Куна був ліквідований на початку серпня 1919 р. Під питанням залишалося підписання низки двосторонніх міжнародних угод між Румунією, Болгарією, Австрією, Угорщиною, Королівством Сербів, Хорватів і Словенців. Крім того, деталізації та уточнення вимагало визначення державних кордонів між Румунією, Польщею та Чехословаччиною.

Додатково, і на східних кордонах Королівства військово-політична ситуація залишалася напруженою. На територіях колишньої Російської імперії, зокрема, в Україні тривали військові дії між Директорією УНР, білогвардійцями та більшовиками. З українцями румуни частково підтримували торговельно-економічні та військові відносини, оскільки уряд С. Петлюри, розуміючи критичність власних позицій, фактично визнав окупацію Бухарестом Бессарабії та Буковини. З денікінцями ситуація складалася інакше. По-перше, їх підтримувала Антанта (Велика Британія та США), тому вступати у пряму конфронтацію з А. Денікіним румуни не поспішали. Більше того, на тактичному рівні між сторонами існувала певна взаємна допомога. З іншого боку, одне з гасел російського

генерала передбачало відродження «єдиної та неділимої» імперії. Це у свою чергу давало Бухаресту «чіткий сигнал», що в разі перемоги білогвардійців питання про повернення окупованих територій в будь-якому разі вийде на перший план. До того ж і румунська дипломатія впродовж 1919 р. неодноразово зіштовхувалася з російською позицією з цього питання в Парижі, зокрема, з М. Чайковським, В. Маклаковим та ін.¹

Занепокоєння у Бухаресту викликало і більшовицьке просування Південною Україною. З одного боку чітка антибільшовицька спрямованість спочатку уряду І. Бретіану, а потім і А. Вейтояну давали Румунії певні гарантії на підтримку з боку західних союзників. З іншого, вступати у військовий конфлікт з більшовиками румуни не поспішали, пам'ятаючи про попередні поразки 1918 р., які завершилися підписанням договору «Раковський – Авереску» від 5-9 березня 1918 р. за яким вони фактично мали залишити Бессарабію². До того ж командування 14-ої Червоної армії розпочало підготовку для вирішального удару проти Добровольчої армії в напрямку Миколаїв – Херсон – Одеса³.

Стримуючим фактором для бухарестського уряду були і регулярні повідомлення про морально-психологічний стан у власній армії: «Серед солдат у багатьох районах виявляються серйозні ознаки недисциплінованості». Навіть наполягання з боку англійців «об'єднатися на платформі боротьби проти більшовиків та рішуче боротися з ними» та обіцянка, що Велика Британія

1 Попенко Я. Політична боротьба за Бессарабію на Паризькій мирній конференції упродовж травня – серпня 1919 р. Емінак. 2018. № 1 (21). Т. 2. С. 36–38; Попенко Я.В. Реалізація ідеї створення «Великої Румунії» у зовнішньополітичній діяльності Бухаресту впродовж першої чверті ХХ ст. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2017. Вип. 25. С. 278.

2 Назарія С.М. Соглашение Раковского – Авереску от 5–9 марта 1918 г. в историографии и мемуарах румынских политиков. Проблемы национальной стратегии. 2014. № 2 (23). С. 155–165.

3 История гражданской войны в СССР: в 5 т. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1959. Т. 4: Решающие победы Красной Армии над объединенными силами Антанты и внутренней контрреволюции (март 1919 г. – февраль 1920 г.). С. 300.

буде підтримувати всіх, хто готовий захищати цивілізацію та культуру від більшовиків, не змусили румунське керівництво йти на відкритий військовий конфлікт¹.

Зрештою, румунський уряд обрав вже «традиційну» для себе політику дипломатичного балансування та затягування часу. З одного боку, на пряму військову ескалацію конфлікту з більшовиками Бухарест не йшов, з іншого – іноді пропускав через власну територію військових як армії УНР, так і білогвардійців. Така ж тактика допускалася румунами і стосовно біженців.

Таким чином, і зовнішньополітична ситуація для Румунії залишалася складною. Здавалося, що поєднання внутрішніх і зовнішніх умов мало «поставити хрест» на амбітних планах Бухаресту створити «Велику Румунію» та остаточно закріпити за собою статус «жандарма Європи на Сході». Однак румунському керівництву все ж вдалося вийти із «патової ситуації».

Зокрема, в листопаді 1919 р. в країні відбулися парламентські вибори, які призвели до зміни урядового кабінету. 1 грудня новим прем'єр-міністром став А. Вайда-Воєвод. Головним зовнішньополітичним курсом він проголосив необхідність підписати всі необхідні договори для того, щоб «врятувати країну від тих жахливих наслідків можливого розриву відносин із союзниками»². При цьому одним із головних завдань румунської дипломатії в Парижі А. Вайда-Воєвод вбачав добитися офіційного визнання великими державами права Румунії на Бессарабію³.

Підкреслюючи стратегічний напрям дипломатичної діяльності перебувати у згоді та союзі із партнерами по Антанті, новий румунський уряд вже 9 грудня підписав Сен-Жерменський мирний договір з Австрією. Ця угода стала певним компромісним варіантом вирішення «вибухової» ситуації в регіоні. Зокрема, Герцогство Бу-

ковинське залишалося у складі Королівства, але при цьому союзні держави отримували право контролювати дії румунської влади, стосовно дотримання нею прав національних меншин краю. Додатково румуни мали забезпечити свободу «транзиту та економічних відносин»⁴. При цьому бухарестський провід дав обіцянку незабаром відвести війська з Угорщини. Натомість, союзники мали офіційно підтвердити право Королівства на нові землі.

29 грудня румунський парламент в урочистій атмосфері ухвалив закони про приєднання до Королівства Бессарабії та Буковини⁵. Таким чином, був зроблений крок на законодавчому рівні консолідувати державу в рамках «Великої Румунії». З іншого, боку певні позитивні сигнали для Бухаресту надійшли і від союзників. Зокрема, на нараді керівництва Антанти, що відбулася 12 грудня в Лондоні, обговорювалося «російське питання». Серед різних варіантів його вирішення уважно розглядалася можливість створення своєрідного «паркану ізоляції» відносно більшовицької Росії, який передбачав: остаточно відмовитись від військової агресії проти неї, не підписувати з більшовиками жодних угод та сприяти зміцненню порубіжних з нею держав⁶. Зважаючи на той факт, що з такою пропозицією виступив Ж. Клемансо, то для Румунії (як і для Польщі) з'являвся цілком реальний шанс, зрештою, отримати офіційне міжнародне визнання нових державних кордонів Королівства.

Отже, на кінець 1919 р. «бессарабське питання» залишалося офіційно не вирішеним на Паризькій конференції. Більше того, воно все більше перетворювалося на суто політичне протистояння, коли жодна із сторін не хотіла поступатися своїми інтересами та прагненнями. Водночас, і ситуація у Центральній-Східній Європі вимагала міжнародного правового оформлення в рамках нової Версальської системи.

1 Левит И.Э. Бессарабский вопрос в контексте международных отношений (1919-1920 гг.). Парижская мирная конференция. Тирасполь : Литера, 2012. С. 134.

2 Проблемы внутри- и внешнеполитической истории Румынии нового и новейшего времени / ред. С.А. Мадиевский. Кишинев : Штиинце, 1988. С. 200.

3 Tilea V.V. Acțiunea diplomatică a României. Nov. 1919 – Mart. 1920. Sibiu, 1925. P. 33.

4 Циммерман М.А. Очерки нового международного права. Пособие к лекциям. Прага : Пламя, 1924. С. 91.

5 Stafi I. Spovedaniile Basarabiei. Chișinău : Bons Offices, 2007. P. 75.

6 Documents on British Foreign Policy. 1919-1939. Vol. II: 1919. London : His Majesty's Stationery Office, 1948. P. 746.

Оцінивши всі можливі варіанти вирішення «бессарабської проблеми» і бухарестський уряд, очолюваний А. Вайда-Воеводою, і керівництво Паризької мирної конференції розпочали активні політичні переговори для пошуку оптимальної моделі його остаточного залагодження.

Зрештою, 1920 рік мав остаточно підвести підсумки Паризької конференції, оскільки подальше затягування вирішення політико-територіальних питань могло б спровокувати чергову кризу на європейському континенті. Розуміючи ці тенденції та настрої європейської дипломатії, Бухарест значно активізував власну зовнішньополітичну активність у напрямку відстоювання національних інтересів.

В січні 1920 р. А. Вайда-Воевода прибув до французької столиці. Головним своїм завданням політик вбачив за будь яких умов домогтися від керівництва конференції офіційного визнання приєднання Бессарабії до Королівства¹. Головні сподівання при цьому він покладав на прихильне ставлення Франції, яка підтримувала прагнення Бухаресту від самого початку роботи конференції. Водночас, в однозначній підтримці Франції так само впевненості не було.

За спогадами В. Тілеа ухиляння Бухаресту вивести війська з Угорщини, як того вимагала Верховна Рада конференції, зрештою, призвело до того, що в середовищі союзників цілком серйозно піднімалося питання відмовити румунам у їх територіальних прагненнях та «нейтралізувати країну, позбавивши військової та економічної підтримки»². За таких умов румунського політика було запрошено на засідання Верховної Ради союзників, яке відбулося 20 січня.

Серед інших питань на обговорення були винесені також питання № 5 «Справи Румунії та Угорщини» та № 6 «Бессарабське питання». Така їх послідовність давала А. Вайді-Воеводі зрозуміти, що йому доведеться відповідати на обидва, оскільки вирішення одного автоматично торкалося

іншого. На початку засідання, на підставі телеграми президента В. Вільсона, керівництво конференції мало повідомити, які саме заходи союзники вжили щодо Румунії для того, щоб спонукати останню вивести війська з Угорщини³. Відповідь на це, за наполяганням Ж. Клемансо, мав дати сам А. Вайда-Воевод.

Усвідомлюючи відносно слабкі міжнародні позиції Королівства, політик відповів, що його уряд повністю погоджується з тим, що військові контингенти мають бути виведені якомога швидше. Більше того, за словами А. Вайди-Воеводи, відповідно до зобов'язань Румунії перед союзниками, евакуація вже розпочалася. За його словами, виникла лише проблема технічного плану (залізничний транспорт – *авт.*) і її вирішення може зайняти декілька тижнів⁴. На думку доповідача, реальною датою остаточного відведення військ з Угорщини могло бути 1 березня.

Натомість англійський прем'єр-міністр Д. Ллойд-Джордж зауважив, що Верховна Рада конференції вимагала від Румунії вивести війська ще у липні 1919 р., натомість Бухарест проігнорував ці звернення. Він же підкреслив, що свого часу Румунія досить швидко змогла віднайти технічні засоби для захоплення угорських земель, для реквізиції продовольства, худоби та майна на окупованих територіях. На думку англійського представника, таке ставлення до побажань союзників, в разі початку нової війни, могло цілком реально позбавити Румунію підтримки з боку Антант⁵.

Слід віддати належне А. Вайді-Воеводі, на закиди Д. Ллойд-Джорджа, він досить дипломатично відповів: «Я не хочу тут згадувати минуле. Моя роль – зайнятися сьогоденням та дивитися у майбутнє»⁶. За

3 Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919 / [ed. J. Fuller]. Vol. IX. Washington, 1946. P. 911.

4 Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919 / [ed. J. Fuller]. Vol. IX. Washington, 1946. P. 911.

5 Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919 / [ed. J. Fuller]. Vol. IX. Washington, 1946. P. 912.

6 Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919 / [ed. J. Fuller]. Vol. IX. Washington, 1946. P. 912.

1 Marghiloman A. Note Politice 1897–1924. Vol. V: 1920–1924. București : Editura Institutului de Arte Grafice «EMINESCU», 1927. P. 9.

2 Tilea V.V. Acțiunea diplomatică a României. Nov. 1919 – Mart. 1920. Tipografia «Foaia Poporului», Sibiu, 1925. P. 30.

його словами, Румунія в наслідок німецько-австро-угорської окупації впродовж війни, опинилася на межі національної катастрофи, тому всі претензії з боку союзників на порушення Бухарестом домовленостей не мають реальних підстав. Додатково він звертав увагу присутніх на засіданні на факт, що становище Королівства ускладнювала обставина територіального сусідства з УСРР. За словами політика «ми сусіди більшовиків і маємо жити, а не філософствувати»¹.

Водночас, утримуючи дипломатичний такт, очільник румунського уряду зауважив, що «на жаль, між Верховною Радою та Румунією виникли певні непорозуміння, яких слід уникати в майбутньому». Він наполягав, що партнерам по коаліції варто більш уважно та ретельно оцінювати реальний перебіг подій в регіоні. Політик звертав увагу європейських лідерів на діяльність угорського адмірала М. Хорті, яка, за його словами, мала чітко виражену антирумунську спрямованість. У своєму зверненні, А. Вайда-Воевод просив Верховну Раду конференції вжити всіх необхідних заходів «щоб мадяри не напали на нас після підписання мирного договору»².

Далі у своєму виступі прем'єр-міністр звернувся безпосередньо до англійських представників з проханням бути більш лояльними до Румунії, яка сильно постраждала в роки світової війни. Підсумовуючи виступ, А. Вайда-Воевод відзначив, що він безпосередньо віддав наказ про евакуацію королівських військ та щиро сподівається на його виконання. Водночас, застерігав: «Панове, я не хочу обіцяти нічого, що я не можу виконати ... Я повторюю звернення до Верховної Ради, вжити всіх можливих заходів для того щоб ми самі не стали в майбутньому об'єктом нападу з боку маляр»³. Попри його емоційне звернення до конференції і Ж. Клемансо, і Д. Ллойд-

Джордж продовжували наполягати, що Королівство продовжує ігнорувати вимогу союзників відвести війська з Угорщини. Ж. Клемансо прямо заявив, що самі румуни провокують майбутню агресію проти себе.

У свою чергу, Д. Ллойд-Джордж, досить добре обізнаний у внутрішніх справах Королівства, відзначив, що у власному прагненні виконати зобов'язання перед союзниками, А. Вайда-Воевод може зіштовхнутися з протидією з боку опозиційно налаштованої румунської «військової партії»⁴. Остання продовжувала вимагати залишити у складі Королівства всі захоплені румунами території і тим самим відмовитися виконувати рекомендації Верховної Ради.

Розуміючи, що продовження суперечок щодо питання відведення військ за лінію розмежування, лише остаточно «роздратує» союзників, А. Вайді-Воеводі не залишалося нічого іншого, ніж однозначно погодитися з вимогами союзників: «Ми виведемо наші війська». У підсумку, за словами Ж. Клемансо «інцидент було вичерпано».

Жваві дискусії викликало і обговорення територіальної приналежності Бессарабії. До слова знов був запрошений А. Вайда-Воевод. Останній нагадав членам засідання про історичний зв'язок регіону з Королівством і підкреслив, що населення краю 29 грудня 1919 р. добровільно проголосувало за приєднання до Румунії. На питання Ж. Клемансо, чого власне від конференції прагне Румунія в цьому питанні, А. Вайда-Воевод зазначив, що не хоче втомлювати присутніх тривалими зверненнями, тому просить конференцію визнати «де-юре» право Королівства на Бессарабію. Немає сенсу наводити перебіг всіх дискусій з цього приводу, що виникли на засіданні Верховної Ради. Їх суть була логічною та очевидною – керівництво конференції миттєво пов'язало румунсько-угорський конфлікт, військову присутність королівської армії в Угорщині всупереч вимог союзників та «бессарабське питання» в одне ціле. Ж. Клемансо,

1 Mitrasca M. *Moldova: A Romanian Province under Russian Rule. Diplomatic History From the Archives of the Great Powers.* New York : Algors Publishing, 2002. P. 93.

2 *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919 / [ed. J. Fuller]. Vol. IX.* Washington, 1946. P. 913.

3 *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919 / [ed. J. Fuller]. Vol. IX.* Washington, 1946. P. 914.

4 Mitrasca M. *Moldova: A Romanian Province under Russian Rule. Diplomatic History From the Archives of the Great Powers.* New York : Algors Publishing, 2002. P. 95.

який був лояльно налаштований до Румунії і той відзначив: «Ми прагнемо допомогти, а не покарати вас»¹. Д. Ллойд-Джордж був більш категоричний щодо територіальних прагнень Румунії. Він прямо заявив, що конференція чекає вашої (румунської – *авт.*) евакуації з Угорщини, перш ніж вирішити, що Бессарабія буде визнана за Бухарестом.

На запитання румунського представника чи вірно він зрозумів, що конференція визнає претензії на Бессарабію лише з дня остаточної евакуації військ з Угорщини, Ж. Клемансо відповів ствердно². Він же однозначно повідомив: «Від мого імені, і я думаю, що можу говорити від імені Франції, можу констатувати, що ми готові визнати право Румунії на Бессарабію».

На останок, А. Вайда-Воевод подякував присутнім за можливість виступити на засіданні, запевнив, що зробить все можливе у справі виведення королівських військ з Угорщини та висловив сподівання на позитивне вирішення питання Бессарабії.

У підсумку засідання від 20 січня 1920 р. Рада ухвалила рішення взяти до відома виступ румунського прем'єр-міністра, але доки Королівство не виконає вимог конференції, не приймати рішення з «бессарабського питання». Присутні погодилися тимчасово взяти за основу попереднє рішення комісії А. Тардье, яка одноставно висловила думку, що ця територія має бути приєднана до складу Румунії³.

Віддаючи належне зусиллям румунського прем'єр-міністра в обстоюванні права на Бессарабію, маємо відзначити, що не це найбільше турбували керівництво Паризької конференції. Вирішивши всі питання з переможеною Німеччиною та її союзниками, Велика Британія та Франція неминуче зіткнулися між собою у власних політико-економічних прагненнях зберегти/розширити власні позиції на єв-

ропейському континенті. У цих складних умовах дипломатичного лавірування між Парижем та Лондоном мав діяти А. Вайда-Воевод, відстоюючи інтереси Румунського Королівства. Сподіваючись на підтримку Франції у прагненні Бухаресту офіційно закріпити за собою нові землі, румунський політик здійснив спробу змінити ставлення і Великої Британії. Саме з цією метою він відвідав Об'єднане Королівство впродовж 28 січня – 3 лютого. Візит А. Вайди-Воеводи в Лондон був досить позитивно оцінений місцевою пресою. Відповідні публікації розмістили на своїх сторінках місцеві видання «Daily Chronicle», «The Times», «Manchester Guardian» (29 січня), «Morning Post» (30 січня) та ін.⁴

Слід відзначити, що приїзд А. Вайди-Воеводи до англійської столиці, його зустрічі з найвищим керівництвом країни та місцевими торгово-промисловими колами не пройшов даремно. Той же В. Тілеа відзначав, що румунському прем'єр-міністру «вдалося усунути найбільшу проблему для закріплення відносини між нашою країною та одним з великих союзників». Водночас, попри встановлені приязні відносини між Лондоном та Бухарестом, англійський уряд продовжував вимагати виконання румунами вимог західних союзників: проведення виборчої реформи, дотримання прав національних меншин і, звісно, виведення окупаційних військ з Угорщини. Для прикладу, під час зустрічі, що відбулася 30 січня між А. Вайдою-Воеводою та Д. Ллойд-Джорджем, останній акцентував увагу свого колеги на наступному аспекті: «Прагніть правильно організувати визнання меншин для отримання морального кредиту [допомоги – *авт.*] в Англії та Америки»⁵.

Нерішучість румунського прем'єр-міністра в питанні виконання рекомендацій союзників, зрештою, призвела до того, що 26 лютого 1920 р. на черговому засіданні Верховної Ради конференції йому було відмовлено у негайному письмовому підтвердженні визнання територіальної

1 Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference. 1919 / [ed. J. Fuller]. Vol. IX. Washington, 1946. P. 916.

2 Tilea V.V. Acțiunea diplomatică a României. Nov. 1919 – Mart. 1920. Tipografia «Foaiia Poporului», Sibiu, 1925. P. 93.

3 Mitrasca M. Moldova: A Romanian Province under Russian Rule. Diplomatic History From the Archives of the Great Powers. New York : Algors Publishing, 2002. P. 95.

4 Tilea V.V. Acțiunea diplomatică a României. Nov. 1919 – Mart. 1920. Tipografia «Foaiia Poporului», Sibiu, 1925. P. 38–41.

5 Tilea V.V. Acțiunea diplomatică a României. Nov. 1919 – Mart. 1920. Tipografia «Foaiia Poporului», Sibiu, 1925. P. 57.

приналежності Бессарабії Румунії. Міністр іноземних справ Великої Британії Дж. Керзон супроводжував це коротким поясненням: «Доки румунські війська залишатимуться в Угорщині, Рада не бажає визнавати права Румунії на Бессарабію»¹.

Приблизно в цей же час різко активізувалося і радянське зовнішньополітичне відомство, яке прагнуло припинити економічну блокаду, визначити межі власних державних кордонів та, зрештою, розпочати процес відродження країни. В межах нашого дослідження не передбачений аналіз подій, пов'язаних в цілому з діяльністю дипломатичної служби РСФРР в цей час, відповідні сюжети знайшли детальне висвітлення та характеристику в роботах інших дослідників. Однак і залишити поза увагою радянську «дипломатичну історію» не можна, оскільки вона безпосередньо стосується окресленої теми. Більше того, на авторську думку, значною мірою прагнення більшовиків до мирних переговорів з Румунією спонукали Верховну Раду Антанти прискорити процес юридичного вирішення проблеми Бессарабії.

Отже, 24 лютого 1920 р. більшовицький уряд від імені РСФРР та УСРР звернувся до Королівства з офіційною нотою в якій пропонував «вступити в переговори, щоб врегулювати із взаємною згодою відносини між двома народами та встановити між ними мирні відносини, корисні та необхідні для обох держав»². Російський уряд в особі Наркома іноземних справ Г. Чичеріна пропонував Румунії вирішити всі питання за форматом «доброї волі»³ та просив Бухарест визначити місце та час для зустрічі представників обох держав. Вже 26 лютого схожу за змістом ноту до Румунії було направлено від імені Ради Народних Комісарів УСРР. В ній окремо під-

креслювалося: «Продовження існуючого ненормального стану, негативно впливає на життєві інтереси румунського та українського народів». Як і в ноті від 24 лютого, уряд радянської України висловлював впевненість, що мирні ініціативи завершаться успіхом та будуть вирішені всі «непорозуміння» між державами⁴. Під ними мався на увазі комплекс питань економіко-політичного та територіального характеру, зокрема і «бессарабське».

Поступова зміна зовнішньополітичної позиції переможців у світовій війні щодо РСФРР (відмова від прямої військової анексії власними силами, поетапне просування ідеї економічної співпраці тощо) та переформатування відносин між сторонами не залишилися поза увагою і румунського політичного проводу. Тим паче, що і радянська дипломатія прагнула вирішити (хоча б на певний час) проблемні територіальні питання із сусідами.

3 березня А. Вайда-Воевод від імені Ради Міністрів та МЗС Румунії надіслав ноту на ім'я Г. Чичеріна. В ній політик позитивно оцінював ініціативу радянської дипломатії розпочати діалог між країнами, відзначаючи при цьому, що «Румунія дотримувалася та продовжуватиме дотримуватися принципу невторчання у внутрішні справи сусідньої країни». Водночас, А. Вайда-Воевод підкреслював, що Королівство завершило своє національне об'єднання, завдяки дисципліні, жертвам румунської армії та всього народу. Фактично, його відповідь Наркому Г. Чичеріну засвідчила, що Румунія готова до мирних консультацій з подальшим врегулюванням територіальних питань, але анексовані землі, зокрема, і Бессарабії, мали залишитись у складі Королівства. У свою чергу, радянське зовнішньополітичне відомство оперативно відреагувало на румунську ноту вже 8 березня.

В цілому позитивно оцінивши згоду Румунії на початок переговорів, було запропоновано провести їх у Харкові. На них мали бути присутні делегати УСРР, РСФРР та Румунії. Натомість, Бухарест наполягав, що зустріч мала відбутися у Варшаві.

1 Левит И.Э. Бессарабский вопрос в контексте международных отношений (1919–1920 гг.). Парижская мирная конференция. Тирасполь : Литера, 2012. С. 147.

2 Документы внешней политики СССР: в 24 т. / редкол. второго тома Г.К. Деев и др. Москва : Гос. изд-во полит. лит., 1958. Т. 2: 1 января 1919 г. –30 июня 1920 г. С. 390.

3 Назария С.М. Вопрос о Бессарабии в советско-румынских отношениях в начале 20-х годов и попытка его мифологизации в румынской историографии. Вестник Дагестанского государственного университета. 2013. Вып. 4. С. 40.

4 Документы внешней политики СССР: в 24 т. / редкол. второго тома Г.К. Деев и др. Москва: Гос. изд-во полит. лит., 1958. Т. 2: 1 января 1919 г. –30 июня 1920 г. С. 392–393.

На перший погляд може здатися, що Королівство почало самостійно визначати вектори своєї зовнішньополітичної діяльності, але як засвідчив подальший розвиток подій – це не відповідало тогочасним реаліям. Лише згода західних партнерів по військово-політичній коаліції (Велика Британія, Франція та США) могла офіційно затвердити нові румунські державні кордони. Складність ситуації усвідомлював і А. Вайда-Воевод. Саме тому він та його прибічники вважали за необхідне спочатку «заручитися підтримкою західних держав на нормалізацію» відносин із РСФРР, а лише потім починати безпосередні переговори щодо визначення кордонів між країнами.

Саме цим аспектам були присвячені переговори, які проводив А. Вайда-Воевод в Лондоні. Натомість Д. Ллойд-Джордж нагадав керманичу румунського уряду, що останній особисто зобов'язувався вивести війська з Угорщини¹. Англійський політик відзначив у своєму листі від 3 березня на ім'я А. Вайди-Воеводи, що вирішення питання Бессарабії на користь Румунії залежатиме саме від цього². Водночас, він черговий раз підкреслював, що в цілому союзники дійшли порозуміння в питанні офіційного визнання Бессарабії за Румунією.

З іншого боку, британський уряд у своїй зовнішньополітичній стратегії передбачав усунути більшовиків від влади в основному за рахунок внутрішніх проблем самої РСФРР, в першу чергу наявністю значних проблем в економічній сфері та потужній внутрішній опозиції. Крім того, за рахунок відновлення торгівлі з Радянською Росією, Англія прагнула вирішити власні внутрішні проблеми та посилити політичну присутність в Центрально-Східній Європі. Тому перспективи початку румунсько-більшовицьких переговорів, англійська дипломатія сприймала як можливість відновлення безперервної торгівлі Дунаєм і тим самим «твердою ногою стати на сході та південному сході Європи»³. За словами

В. Тілеа, посилення позицій Англії в регіоні могла забезпечити лише розстановка сил за форматом «румунська Бессарабія – є гарантією дунайської навігації»⁴.

Натомість Франція їх сприймала менш лояльно, оскільки в разі їх швидкого та позитивного завершення, союзниця Парижа Варшава опинялась віч-на-віч з більшовицькою загрозою. Відповідно, французьке МЗС всіляко противилося початку будь-яких мирних переговорів з урядом РСФРР. 6 березня французьке видання «Le Temps» під заголовком «Бюлетень дня. Румунія, Польща та Ради» висловлювала занепокоєння тим, що А. Вайда-Воевод розглядає можливість безпосередніх переговорів із більшовиками як цілком очевидну та необхідну справу. Далі автор статті наголошував, що Румунія і Польща повинні мати спільну політичну програму під час можливих політичних контактів з більшовиками⁵.

Слід відзначити, що таке трактування подій навряд чи були новиною як для Бухареста, так і для Варшави. Обидві країни розуміли, що більш-менш злагодженими політичними діями на європейській політичній арені вони тим самим зможуть гарантувати собі прихильне ставлення з боку західних партнерів. Зокрема, А. Вайда-Воевод дещо раніше, виступаючи у румунському парламенті, у своїй промові наголосив на «важливості спільних румунсько-польських інтересів»⁶. Попри таке ставлення прем'єр-міністра до можливого міждержавного союзу, за висловом А. Маргіломана, «Париж звинуватив його [А. Вайду-Воеводу – *авт.*] в близькості до Лондона»⁷ як потенційного суперника Франції у намаганні посилити присутність на Балканах.

Здавалося, що створення міждержавної коаліції Румунії та Польщі з можливим приєднанням до них прибалтійських держав виглядало реальною справою. Такий варіант формування «буферної зони», яка б безпосередньо відокремлювала західні

1 За балканськими фронтами Первой мировой войны / отв. ред. В.Н. Виноградов. Москва: Индрик, 2002. С. 399.

2 Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии. Документы и материалы / Виноградов В.Н., Ерещенко М.Д., Семенова Л.Е., Покивайлова Т.А. Москва: Индрик, 1996. С. 188–189.

3 Мунтян М.А. Дунайская проблема в международных отношениях (1945–1948). Кишинев: «Штиинца», 1977. С. 17.

4 Tilea V.V. Acțiunea diplomatică a României. Nov. 1919 – Mart. 1920. Tipografia «Foaiia Poporului», Sibiu, 1925. P. 156.

5 Le Temps. 1920. 06.03.

6 Le Temps. 1920. 03.01.

7 Marghiloman A. Note Politice 1897–1924. Vol. V: 1920–1924. București: Editura Institutului de Arte Grafice «EMINESCU», 1927. P. 32.

держави від радянської Росії, мала задовольняти керівництво Антанти. Водночас, на березень 1920 р. він не був реалізований з декількох причин.

По-перше, в січні 1920 р. в Гельсінгфорсі відбулася конференція п'яти держав – Естонії, Латвії, Литви, Фінляндії та Польщі. Головним питанням порядку денного було їх ставлення до РСФРР. У підсумку зустрічі була ухвалена резолюція «узгоджувати власні дії, відповідно рекомендаціям держав Антанти». Попри це, створити військово-політичний союз не вдалося. Литва мала серйозні територіальні спори з Польщею, тому сприйняла таку ідею «прохолодно». Естонія вже по факту вела переговори з РСФРР про мир (2 лютого договір був підписаний)¹.

По-друге, відроджена в листопаді 1918 р. Польська держава, отримавши мілітарну та фінансову допомогу від Франції, окупувала значні території колишньої Російської імперії. Як наслідок, в польському політичному середовищі та суспільстві в цілому, остаточно затвердилася ідеологія створення «Великої Польщі» в кордонах 1772 р. Тогочасний лідер відновленої держави Ю. Пілсудський взагалі вважав, що «чим довше в Росії буде тривати безлад, тим більші території зможе контролювати Польща»². З часом, Польща все більше почала позиціонувати себе як одноосібного регіонального лідера, який фактично «захищає західну цивілізацію» від більшовиків. В цьому їй намагалися переконати і західні партнери, зокрема, МЗС Великої Британії: «Якщо Польща зможе взяти на себе керуючу роль у підписанні миру між більшовиками та всіма державами, що межують з Росією, не виключаючи Румунію, то позиція Польщі в міжнародній політиці набуде першочергового значення, і підписаний таким чином мир отримає підтримку союзників *post factum*»³. При

цьому в сферу життєвих інтересів поляків потрапили території на які претендували інші держави (зокрема, Литва)⁴. Більш детально це проаналізовано в роботах М. Мельтюхова⁵.

По-третє, відсутність спільної позиції в середовищі країн-переможниць. Франція прагнула якомога більше посилити своє політичне континентальне значення. З одного боку «заблокувати» переможену Німеччину колом своїх прихильників та союзників, з іншого – закріпити власну присутність в Центрально-Східній Європі. Саме тому вона прагнула підтримувати мілітаристські антибільшовицькі настрої в Польщі та Румунії.

Як вже згадувалося вище, Велика Британія свої міркування щодо усунення більшовиків покладала більше на внутрішні проблеми самої РСФРР, але при цьому неофіційно підтримувала всі антибільшовицькі сили. Крім того, частину власних внутрішніх проблем, в першу чергу економічних, англійці так само прагнули вирішити «за рахунок» більшовиків, тому і розпочали контакти про відновлення торгівельних відносин.

Позицію США в цій ситуації можна виокремити словами американського дипломата Ч. Вовічки: «В Америці є гарна нагода отримувати замовлення від Росії на сировину та промислові товари, запит на які буде надзвичайно великим»⁶. Схожі думки з цього питання висловлював і румунський державний і громадський діяч А. Маргіломан. Зокрема, він наголошував, що провідні американські компанії ще на початку 1920 р. прагнули поновити торгівлю з Росією.

Схожий інтерес до встановлення економічних відносин з радянським урядом мала і Італія, яка потребувала російської

1 История дипломатии : в 3 т. / под ред. В.П. Потемкина. Москва-Ленинград: Гос. изд-во полит. лит., 1945. Т. 3: Дипломатия в период подготовки Второй мировой войны. 1945. С. 72–73.

2 Мельтюхов М.И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918–1939 гг. Монография. Москва: Вече, 2001. 460 с.

3 Документы и материалы по истории советско-польских отношений / ред. Т.Г. Снытко. Москва : Наука, 1964. Т. II: ноябрь 1918 г. – апрель 1920 г. С. 600–601.

4 Павлова М.С. Литва в политике Варшавы и Москвы в 1918–1926 годах. Москва: Аспект-Пресс, 2016. 172 с.

5 Мельтюхов М.И. Прибалтийский плацдарм (1939–1940): возвращение Советского Союза на берега Балтийского моря. Москва: Алгоритм, 2014. 717 с.; Мельтюхов М.И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918–1939 гг. Монография. Москва: Вече, 2001. 460 с.; Мельтюхов М.И. Советско-польские конфликты. 1918–1939 гг. Москва: Алгоритм, 2017. 574 с.

6 Vopicka Ch. Secrets of the Balkans. Seven years of a Diplomatist's Life in the Storm Centre of Europe. Chicago : Rand Mc Nally & Company, 1921. P. 328–329.

сировини для підтримки власної економічної системи.

По-четверте, вся політична діяльність А. Вайди-Воеводи, спрямована на посилення як внутрішніх, так і зовнішніх позицій Королівства викликала чимраз сильніший спротив та незадоволення. Підтримка ідеї розпочати мирний діалог з РСФРР та УСРР викликала певне дистанціювання з боку Франції, яка почала фактично «шантажувати» румунський уряд «бессарабським питанням». У внутрішній політиці дії А. Вайди-Воеводи викликали невдоволення з боку короля Фердинанда I та прихильників колишнього прем'єр-міністра країни І. Бретіану. Зрештою, 12 березня 1920 р. А. Вайда-Воевод був усунений від влади. Всі його ініціативи та діяльність, націлені на швидке та позитивне для Румунії вирішення «бессарабського питання» не були враховані. Новий уряд очолив А. Авереску.

Маємо відзначити, що діяльність А. Вайди-Воеводи у «бессарабському» напрямку мала і позитивні результати для Королівства. Зокрема, 12 березня Верховна Рада Антанти направила румунському уряду своє рішення з цього питання. В ньому відзначалося, що великі держави вважали, що в інтересах Румунії та порубіжних з нею держав, не варто було більше залишати невирішеним питання Бессарабії. Враховуючи всі попередні висновки та «прагнення» населення краю, союзники в цілому висловлювалися на користь возз'єднання Бессарабії з Румунією, яке вже фактично відбулося. При цьому Верховна Рада Антанти наполягала, що Бухарест має забезпечити дотримання «специфічних інтересів Бессарабії» (права національних меншин) на тих же законних підставах, як і в інших частинах Румунського Королівства. В разі виникнення труднощів та непорозумінь з цього питання, їх мав вирішувати арбітраж Ліги Націй.

Таким чином, остаточне вирішення «бессарабської проблеми» черговий раз було відкладене.

Як вже зазначалося вище, 19 березня 1920 р. румунський уряд очолив А. Авереску, якому вдалося домогтись офіційно

приєднати Бессарабію та затвердити це на міжнародному рівні. Даючи інтерв'ю французькому виданню «Le Temps», новий керівник королівського уряду акцентував увагу на тому, що його прихід до влади мав декілька причин, і був зокрема обумовлений кризою державного механізму управління Королівством, непродуманим виборчим законодавством та суперечливими положеннями проголошеної земельної реформи, постійною внутрішньополітичною боротьбою, яка загрожувала національним інтересам країни та ін.

Стосовно зовнішньої політики Бухаресту, А. Авереску акцентував увагу на тому, що стратегічно він бачить перед собою продовження політики своїх попередників (тобто розширення кордонів та їх офіційне визнання міжнародними партнерами – *авт.*). Водночас, як людина із значним політичним та військовим досвідом, генерал виступав за створення міждержавної військово-політичної коаліції проти радянських урядів. Зокрема, в інтерв'ю в контексті можливих переговорів з більшовиками, він підкреслював, що «було б дуже розумним, якби сусідні країни знайшли порозуміння між собою та зайняли спільну лінію поведінки»¹.

При цьому йти на відкритий військовий конфлікт з радянською Росією новий керівник уряду Румунії не вважав за доцільне. Це, зокрема, підтверджували і представники Антанти, які безпосередньо перебували на території Королівства. Так, 17 березня 1920 р. представник США відзначав: «Румунія не збирається самостійно виступати [проти більшовиків – *авт.*], але піде на цей крок у випадку виступу всіх союзників»². Такою позицією офіційний Бухарест підкреслював свою однозначну прихильність західним союзникам у їх намаганні протистояти радянській владі, але у свою чергу, демонстрував, що і партнери мають реально підтримати Королівство, зокрема у питанні визнання належності Бессарабії.

1 Le Temps. 1920.6.04.

2 Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии. Документы и материалы / Виноградов В.Н., Ерещенко М.Д., Семенова Л.Е., Покивайлова Т.А. Москва: Индрик, 1996. С. 273.

Наприкінці березня 1920 р. румуни вивели війська з окупованих угорських територій, як того раніше від них вимагали на конференції. Цей крок бухарестського уряду не залишився непоміченим. 15 квітня комісія, яка розглядала в Парижі питання приєднання Бессарабії до Румунії, надала попередній текст договору про остаточне вирішення цього питання. Впродовж квітня текст доопрацьовувався та погоджувався представниками країн-переможниць.

Водночас, Румунії було висунуто низку нових вимог, які остання мала виконати. Перша зобов'язувала країну підписати мирний договір з Угорщиною. Він був підписаний 4 червня 1920 р. та став відомий історикам як Трианонський. З боку Королівства його підписали І. Кантакузіно та Н. Тітулеску. За договором кордони між державами були визначені частиною II, стаття 27 (до Румунії відійшла Трансільванія та східна частина Банату)¹. Додатково частина III, статті 45-47 зобов'язувала сторону делегувати своїх представників до спеціальної комісії, яка мала безпосередньо на місцевості визначити лінію розмежування². Інша вимога зобов'язувала Королівство підписати договір про визнання та дотримання прав національних меншин на власній території (28 червня 1920 р. Бухарест погодився його підписати).

На перший погляд здавалося, що більше правових та політичних перепон для закріплення Бессарабії за Румунією більше немає. Але сподівання Бухаресту знов не виправдалися через низку як зовнішніх, так і внутрішніх причин. Серед головних можна назвати наступні:

1. Триваюча польсько-радянська війна та виступ П. Врангеля на території Кримського півострова. Як відомо війна закінчилася підписанням польсько-радянського мирного договору, а війська П. Врангеля були розбиті більшовиками. У безпосередніх бойових діях Румунія участі не брала, хоча і надавала моральну та військово-технічну допомогу як Польщі, так і іншим

антибільшовицьким силам, зокрема військам С. Петлюри.

2. Незважаючи на низку спільних інтересів Англії та Франції, як партнерів по Антанті в роки світової війни, після її завершення, а особливо в контексті вирішення територіальних питань на Паризькій конференції, між ними все більше наростало протистояння за військово-політичне та економічне домінування в Європі, зокрема в Центральній та Південно-Східній. Важливим стримуючим фактором залишалась і позиція США щодо територіальної належності Бессарабії. 12 червня 1920 р. Б. Колбі у телеграмі американському посольству в Парижі відзначав: «Сполучені Штати завжди відмовлялися бути втягнутими в дискусію щодо румунських претензій на Бессарабію. Ви маєте підтвердити цю позицію та заявити, що уряд не може бути учасником будь-якого договору, що має на меті розчленування Росії»³. Крім того, США також не бажали втрачати з поля зору і нафтові родовища Румунії⁴.

3. Стримуючим фактором для румунського уряду не вступати у прямі військові сутички стали і внутрішньо-економічні та політичні обставини. Так, економіка Королівства не відновилася після руйнівних наслідків світової війни, зокрема, це позначилося на потужностях промисловості та залізничного сполучення⁵. Зовнішній борг країни постійно збільшувався⁶. Як наслідок територією Королівства весною 1920 р. прокотилася хвиля антиурядових виступів та демонстрацій⁷. У період з 1 березня по

3 Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1920. Vol. 3. Washington, 1936. Available at: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1920v03/d503> (Accessed: 13.09.2020).

4 Березняков Н.В. Борьба трудящихся Бессарабии против интервентов в 1917-1920 гг. Кишинев: Государственное издательство Молдавии, 1957. С. 282

5 Піддубний І.А. Партії, парламент, король та уряд. Розвиток і взаємодія елементів політичної системи Румунії у 1918-1940 рр.: монографія. Чернівці: Друк Арт, 2019. С. 695.

6 Левит І.Є. Бессарабский вопрос в контексте международных отношений (1919-1920 гг.). Парижская мирная конференция. Тирасполь: Литера, 2012. С. 173.

7 Lupta Clasei Muncitoare din România Pentru Apararea Statului Sovietic In cea de-a Treia Campanie a Antantei (1920). Studii. Revistă de istorie. 1957. № 5. P. 43-62.

1 Трианонский мирный договор / под ред. Ю.В. Ключникова, А. Сабанина: Москва: НКИД, 1926. С. 17-18.

2 Трианонский мирный договор / под ред. Ю.В. Ключникова, А. Сабанина: Москва: НКИД, 1926. С. 24-25.

20 листопада 1920 р. відбулося більш ніж 345 страйків¹.

В контексті внутрішніх проблем Королівства не можна не назвати і перманентні парламентські кризи (виступи цереністів, національної та соціалістичної партій, активізація профспілкового руху)². Окрім того, посилилося протистояння між королем Фердинандом I та урядом (зокрема, монарх у лютому 1920 р. у бесіді з А. Маргіломаном висловив своє «бажання мати більш спокійний уряд»)³.

Отже, слід зазначити, що період вересня-жовтня 1920 р. виявився для Румунії досить напруженим, навіть можна сказати нервовим, оскільки здавалось жодних серйозних перепон для визнання Бессарабії за Королівством вже не існує, але союзники продовжували відтермінувати цей крок. Натомість, Бухарест отримував все нові та нові політико-правові вимоги. Зокрема, Італія наполягала на поверненні румунами Болгарії південних повітів Добруджі⁴. Англія та Франція висунули вимогу компенсувати кошти колишнім власникам громадянам цих держав за вилучену землю в Бессарабії⁵.

Слід віддати належне уряду А. Авереску – виконуючи все нові та нові вимоги союзників, він при цьому не відступав від проголошеної державницької ідеології створення «Великої Румунії».

Паралельно і румунське зовнішньополітичне відомство не залишалося осторонь «бессарабського питання». Так, румунські дипломати мали неодноразові зустрічі з представниками Італії, Англії та Франції. Вони активно лобювали через

західноєвропейські пресу необхідність створення міждержавного блоку «Малої Антанти», до якої мали увійти Чехословаччина, Румунія та Королівство Сербів, Хорватів та Словенців⁶. Зокрема, французьке видання «Le Journal des Débats» у публікації «M. Take Jonesco á Paris» прямо називало проект Малої Антанти як «новий порядок у Східній Європі»⁷.

На окрему увагу заслуговує і перебіг переговорів між Румунією та РСФРР з метою нормалізації відносин з чіткою юридичною фіксацією кордонів. Зокрема, у ноті народного комісара іноземних справ РСФРР Г. Чичеріна на ім'я А. Авереску від 13 жовтня зазначалося, що радянський уряд зацікавлений у встановленні «у скорому часі мирних відносин між Росією та Румунією». Водночас, представник радянського уряду наполягав на тому, що питання визначення «юридичної сутності міжнародних відносин між Росією та Румунією» можливе лише під час безпосередніх переговорів⁸. Під час цих прелімінарних переговорів бухарестський уряд підкреслив, що він займає відносно внутрішніх подій в Росії «позицію цілковитого та безумовного нейтралітету»⁹. Ці міждержавні контакти певним чином «підштовхнули» західних союзників Румунії до вирішення питання Бессарабії.

Отже, 28 жовтня 1920 р. в Парижі був підписаний документ, який юридично визнав приєднання Бессарабії до Румунії (Паризький або Бессарабський протокол)¹⁰. Свої підписи під ним поставили представники Англії, Франції, Італії, Японії та Румунії¹¹. Представники США відмовились його підписувати, мотивуючи це небажанням брати участь у «розчленуванні Росії, всу-

1 Піддубний І.А. Партії, парламент, король та уряд. Розвиток і взаємодія елементів політичної системи Румунії у 1918-1940 рр.: монографія. Чернівці: Друк Арт, 2019. С. 348.

2 Піддубний І.А. Партії, парламент, король та уряд. Розвиток і взаємодія елементів політичної системи Румунії у 1918-1940 рр.: монографія. Чернівці: Друк Арт, 2019. С. 210-211, 214-215, 320, 342, 348.

3 Піддубний І.А. Партії, парламент, король та уряд. Розвиток і взаємодія елементів політичної системи Румунії у 1918-1940 рр.: монографія. Чернівці: Друк Арт, 2019. С. 702.

4 Левит І.Э. Бессарабский вопрос в контексте международных отношений (1919-1920 гг.). Парижская мирная конференция. Тирасполь: Литера, 2012. С. 184.

5 Левит І.Э. Бессарабский вопрос в контексте международных отношений (1919-1920 гг.). Парижская мирная конференция. Тирасполь: Литера, 2012. С. 184.

6 Le Temps. 1920.24.09.

7 Le Journal des Débats. 1920.9.10.

8 Документы внешней политики СССР: в 24 т. / редкол. третьего тома Г.А. Белов и др. Москва: Гос. изд-во полит. лит., 1959. Т. 3: 1 июля 1920 г. – 18 марта 1921 г. С. 260.

9 Бессарабский вопрос и образование Приднестровской Молдавской Республики. Сборник официальных документов. Тирасполь: РИО ПГКУ, 1993. С. 43-44.

10 Treaty Between the Principal Allied Powers and Roumania Respecting Bessarabia. Supplement to the American Journal of International Law. Official Documents. Vol. 17. 1923. P. 7-11.

11 Scurtu I. România Intre Anii 1918-1940. Documente și Materiale. București: Editura Universității București, 2001. P. 18.

переч позиціям міжнародного права»¹. Від королівської Румунії протокол підписали Т. Іонеску та Д. Гіка².

Таким чином тривала та виснажлива боротьба королівської Румунії за Бессарабію завершилась юридичним визнанням. За визначенням окремих сучасних дослідників «Бессарабія, по суті, була компенсацією за втрачені на користь Болгарії й Австро-Угорщини території»³. Водночас, як показав подальший перебіг подій та зміст самого протоколу, вважати цей акт безумовною перемогою бухарестського уряду навряд чи було вірним.

Отже, текст договору містив дев'ять статей. В преамбулі підписанти відзначали, що головною його метою є досягнення загального миру в Європі, а також врахування прагнення населення Бессарабії. Договір мав гарантувати захист національним, релігійним та мовним меншинам краю⁴. Автори обґрунтовували, що цей крок виправданий з «географічної, етнографічної, історичної та економічної точки зору». Варто звернути увагу, що фактично були використані висновки комісії А. Тардье, які французький діяч озвучив на конференції ще у квітні та липні 1919 р.

Стаття 1 договору декларувала, що сторони визнають суверенітет Румунії над територією Бессарабії в межах існуючих кордонів (державний кордон Королівства, Чорне море, ріка Дністер від гирла і до межі старого кордону між Бессарабією та Буковиною). При цьому стаття 2 протоколу фіксувала, що визначення кордонів має відбуватися безпосередньо на місцевості за участі трьох уповноважених осіб: одну особу призначають союзні держави, друга – делегується румунською

стороною, третя – визначається Лігою Націй (за Росію). Виконання умов статті мало відбутися через 15 днів після вступу в силу всього документу⁵.

Зміст статей 3-6 протоколу зобов'язував Румунію дотримуватися та гарантувати додержання прав людини та громадянина на бессарабських землях. Зокрема, це визначалося наступним чином:

1. Румунія гарантує всім мешканцям Бессарабії без різниці національності, релігії та мови право на свободу та справедливість на рівні з громадянами інших територій Королівства (стаття 3);

2. Румунське громадянство за принципом «ipso facto» («у силу самого факту») визнавалося та поширювалося на всі національності колишньої Російської імперії, що проживали в Бессарабії (стаття 4).

3. Національностям колишньої Російської імперії, які мешкали на бессарабських землях, впродовж двох років після вступу в дію протоколу гарантувалося право вільного обрання громадянства іншої держави (головною умовою цього було досягнення 18-річного віку). В разі вибору іншого громадянства, особи мали впродовж 12 місяців емігрувати. При цьому, Бухарест мав гарантувати таким людям право на збереження нерухомого майна, що залишалося на території Королівства (стаття 5).

4. Стаття 6 протоколу прописувала умови для набуття румунського громадянства неповнолітніми, людьми, народженими в Бессарабії, але, які з різних причин не проживали в регіоні та ін. Вказана стаття безпосередньо стосувалася національностей колишньої Російської імперії⁶.

На окрему увагу заслуговує стаття 7 вказаного протоколу, оскільки її зміст значною мірою обмежував економічну самостійність Королівства. Так, укладачі документу передбачили наступне: «... Гирло Дунаю, яке має назву Кілійське гирло, має перейти під юрисдикцію Європейської Дунайської Комісії». Більше того, до моменту підписання Генеральної конвенції щодо міжнародного контролю за вод-

1 Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии. Документы и материалы / Виноградов В.Н., Ерещенко М. Д., Семенова Л.Е., Покивайлова Т.А. Москва: Индрик, 1996. С. 189-191.

2 Mitrasca M. Moldova: A Romanian Province under Russian Rule. Diplomatic History From the Archives of the Great Powers. New York: Algors Publishing, 2002. P. 417.

3 Губань Р. Вхідження Бессарабії та Північної Буковини до складу Румунії (історико-правовий аспект). Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 2. С. 6.

4 Scurtu I. România Intre Anii 1918-1940. Documente și Materiale. București: Editura Universității București, 2001. P. 18.

5 Scurtu I. România Intre Anii 1918-1940. Documente și Materiale. București: Editura Universității București, 2001. P. 19.

6 Mitrasca M. Moldova: A Romanian Province under Russian Rule. Diplomatic History From the Archives of the Great Powers. New York: Algors Publishing, 2002. P. 418-419.

ними шляхами, Румунія була зобов'язана гарантувати використання системи дунайських водних шляхів, включно з власною територією¹. Якщо взяти до уваги факт, що в цій комісії право вирішального голосу мали Англія та Франція, то право Румунії мало переважно дорадчий характер. Як, згодом зазначали дослідники: «Європейська дунайська комісія була урядом, який мав право видавати закони, виносити судові рішення, приводити у виконання вироки, розпоряджатися роботами, стягувати збори»².

Слід відзначити, що більшість «базових» юридичних положень, які визначали статус та умови використання Дунаю як міжнародної водної артерії були визначені ще у статтях 346-353 Версальського мирного договору³. Статті 275-284 Тріанонського мирного договору – це підтверджували та уточнювали. Водночас, статті 285-291 цього ж документу визначили і функції Дунайської комісії⁴.

Таким чином, з цілковитою впевненістю можна констатувати, що стаття 7 Бессарабського протоколу з одного боку лише констатувала попередні домовленості між державами, з іншого – уточнила окремі деталі, що стосувалися румунської частки Дунаю.

На цьому обмеження та вимоги до Бухаресту не вичерпались. Зокрема, стаття 8 протоколу зобов'язувала його визнати існуючу частку державного боргу Росії та всіх інших фінансових зобов'язань Російської держави, що стосувалися Бессарабії. Стаття передбачала укладення спеціальної конвенції між підписантами. Для цього мала бути створена спеціальна комісія, яка і мала укласти відповідний документ. Також передбачалося, якщо сторони впродовж двох років не зможуть вирішити всі спірні питання, то вони будуть винесені на розгляд арбітражної ради Ліги Націй⁵.

1 Mitrasca M. *Moldova: A Romanian Province under Russian Rule. Diplomatic History From the Archives of the Great Powers.* New York: Algors Publishing, 2002. P. 419.

2 Мунтян М.А. Дунайская проблема в международных отношениях (1945–1948). Кишинев: «Штиинца», 1977. С. 20.

3 Версальский мирный договор / под ред. Ю.В. Ключникова, А. Сабанина. Москва: НКИД, 1925. С. 147–148.

4 Трианонский мирный договор / под ред. Ю.В. Ключникова, А. Сабанина. Москва: НКИД, 1926. С. 129–133.

5 Mitrasca M. *Moldova: A Romanian Province under Russian Rule. Diplomatic History From the Archives of the Great Powers.* New York: Algors Publishing, 2002. P. 419.

Зрештою, у статті 9 відзначалося, що укладачі протоколу запросять представників Росії (коли союзниками буде визнаний новий законний російський уряд – *авт.*) долучитися до договору. Передбачалося, що Росія зберігає за собою право звернутися до арбітражу Ліги Націй з «деталей дійсного договору». При цьому, стаття фіксувала, що кордони визначені в договорі, а також суверенітет Румунії над приєднаними територіями «сумніву не підлягають»⁶.

Заклучна частина документу містила низку традиційних положень: місце підписання, строки підписання, збереження ратифікаційних грамот, місце зберігання оригіналу протоколу тощо.

Отже, тривала боротьба Румунії за офіційне визнання світом приєднання Бессарабії до Королівства завершилася 28 жовтня 1920 р. При цьому, як і очікувалося, підписаний документ викликав протест з боку урядів РСФРР та УСРР. 1 листопада обидва радянські уряди у ноті до Англії, Франції, Італії та Румунії висловили свій протест з приводу його підписання. На думку, керівників зовнішньополітичних відомств РСФРР (Г. Чичерін) та УСРР (Х. Раковський), оскільки документ був підписаний без присутності представників з боку радянських урядів, вони не визнають його юридичної сили та не вважають свої країни, пов'язаними цим договором⁷.

До речі, ні подальша Варшавська конференція (вересень – жовтень 1921 р.)⁸, ні Віденська конференція (березень – квітень 1924 р.)⁹ не змінили позицію РСФРР та УСРР щодо незаконності захоплення Бессарабії.

6 Mitrasca M. *Moldova: A Romanian Province under Russian Rule. Diplomatic History From the Archives of the Great Powers.* New York: Algors Publishing, 2002. P. 419-420.

7 Документы внешней политики СССР: в 24 т. / редкол. третьего тома Г.А. Белов и др. Москва: Гос. изд-во полит. лит., 1959. Т. 3: 1 июля 1920 г. – 18 марта 1921 г. С. 312.

8 Репин В.В. Бессарабский вопрос и Варшавская конференция (сентябрь – октябрь 1921 года). Сборник работ 60-й научной конференции студентов и аспирантов Белгосуниверситета. 14-16 мая 2003 г., г. Минск: в 3 ч. [редкол.: А.Г. Захаров]. Минск, 2003. Ч. 2. С. 247–251.

9 Бобейко В.И. Венская советско-румынская конференция 1924 года и бессарабский вопрос. Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения. 2007. № 1 (8). С. 36–43.

У подальшому ратифікаційний процес розтягнувся на роки. Так, Англія це зробила в 1922 р., Франція – в 1924 р., Італія – в 1927 р. Натомість Японія взагалі відмовилась його ратифікувати. Не визнали його також США і низка європейських держав¹. Румунія опинилася «de facto» з приєднаною Бессарабією, але «de jure» процес, так і не завершився міжнародним визнанням.

Звернімо увагу, що існуюча з кінця XIX ст. система «старого міжнародного права» допускала право на війну, захоплення територій, втручання великих держав у внутрішні справи інших держав². Попри це, навіть в цій системі існувало правило, що передбачало однозначний висновок післявоєнного мирного договору. Натомість «Бессарабський протокол», так і не був ратифікований всіма учасниками переговорного процесу.

* * *

Отже, з цілковитою впевненістю можна констатувати, що на момент анексії Бессарабії Румунією більшість населення не ідентифікувала себе з румунами, а при-

1 Макаруч В.С., Рудий Н.Я. Східні кордони Румунії (1918-1940): аспекти міжнародного права. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2013. № 2. С. 28.

2 Волошин Ю.О. Особливості формування моністичних концепцій співвідношення міжнародного та внутрішнього національного права та їх роль у розвитку міждержавної інтеграції. Часопис Київського університету права. 2011. № 1. С. 303.

єднання краю до Королівства відбулося шляхом прямої військової анексії. Плебісцит, на якому наполягали учасники Паризької мирної конференції, так і не відбувся. Водночас, тогочасний румунський державно-політичний провід виявив завидну наполегливість у послідовності реалізації своєї зовнішньої політики щодо Бессарабії. Впродовж 1919-1920 рр. офіційний Бухарест пройшов досить результативний шлях у реалізації власної державотворчої програми. Внаслідок територіальних змін у Центрально-Східній Європі для Королівства склалися сприятливі обставини для реалізації проекту створення Великої Румунії за рахунок нових територій. Далеко не останнє місце в цій доктрині відводилося Бессарабії. Водночас, процес анексії нових територій не завжди був добровільним та супроводжувався застосуванням сили з боку румунської державної машини.

Звернімо увагу, що королівському уряду частково вдалося використати сприятливі зовнішньополітичні обставини та підтримку власних прагнень з боку західних союзників (зокрема, Франції). З іншого боку, повністю отримати міжнародне визнання та зафіксувати юридично ці здобутки, так і не вдалося. В подальшому, це дало СРСР «юридичні» підстави «повернути» Бессарабію в результаті військової операції у червні – липні 1940 р.